

Magyar nyelvészet, 1977

Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae.
Sectio Linguistica, tomus VIII. Redigit I. Szathmári. Budapest, 1977. 242 l.

Az évkönyv két fő egységből áll: a terjedelem nagyobbik részét kitevő tanulmányok mellett szemle-rovat kapott még helyet benne. A közlemények többnyire angol, francia, német vagy orosz nyelvűek, ritkábban azonban – mint e kötetben is – előfordulnak más nyelven írott dolgozatok is. Bár a sorozat egyes évfolyamai tárgyválasztás tekintetében igen változatosak és nem tematikus elrendezésűek, úgy véljük, megkönnyíti a tájékozódást, ha az ismertető kötet tanulmányait nem egyenként, hanem az alábbi témakörökben tekintjük át. (A beosztás nem rendszerező, csupán tájékoztató jellegű, a tárgyalási rend pedig a közleményeknek a kötet szerinti sorrendjéhez igazodik.)

1. Stilisztika, poétika. Az évkönyv nyitó tanulmányában (Fragen des Stils und der Sprachkultur in der Ausbildung und Förderung der Fach- und Wissenschaftssprache) *Balázs János* áttekintést nyújt a magyar szaknyelv és tudományos nyelv történetéről, illetőleg ennek főbb korszakairól. Foglalkozik azokkal a kiadványokkal, amelyek – olykor napjainkig hatóan – szerepet játszottak a hazai tudományos műnyelv és a szaknyelvek formálásában. – Az orosz nyelv frazeológiai egységeinek stilisztikai sajátosságait vizsgálja *Tatár Béla* Krilov meséinek anyagán. – Általános poétikai kérdéssel, a hasonlat problémájával foglalkozik *Adamik Tamás* dolgozata (Remarks on the Theory of Simile), bemutatva, milyen szerepe volt a klasszikus görög-latin alapoknak a modern hasonlatfogalom és -tipológia kialakításában. – Végül a korstílus-kutatáshoz nyújt értékes eszmétörténeti adalékokat *Dán Róbert* összefoglaló áttekintése arról, milyen jelentősége volt a héber nyelv, illetőleg az Ószövetség tanulmányozásának a reformáció irodalmában (The Age of Reformation versus „linguam sanctam hebraicam”. A Survey).

2. Nyelvtörténet, nyelvrokonság. Az ide sorolható dolgozatok tárgyak és időkorük szerint is nagy változatosságot mutatnak. *Abaffy Erzsébet* (An Attempt at Explaining an Irregular Verb Form *kellelik*) egy rendhagyó igealak vizsgálata során kimutatja, hogy egyes intranszitiv igék szenvedő képzős származékai nem cselekvő – szenvedő, hanem cselekvő – medialis ellentétet fejeznek ki. *Kniezsa Veronika* (The Development of the Old English Vowel System and Diphtongs) a Peterborough Krónika 1096–1154 közötti időből való anyagának statisztikai feldolgozása alapján foglalja össze az óangol magán- és kettőshangzó rendszer főbb változási tendenciáit. – A szlovák és a magyar nyelv történetében egyaránt fontos latin hatás problémáival foglalkozik *Gregor Ferenc* szótörténeti anyagot is közlő dolgozata (Porovnávanie slov latinského pôvodu v maďarskom a slovenskom administratívno-právnom jazyku v 16–17. storočí). *Papp Lászlónak* a sumermagyar nyelvrokonítást bíráló dolgozata 1970-ben jelent meg magyarul (1. Nyr. 94: 280–91). Itt közölt rövidített változata (Die Frage Sumerisch-Ungarisch) a külföldön leginkább ismert és elterjedt „sumerológiai” irodalom kritikáját tartalmazza.

3. A kontrasztív vizsgálatok körébe tartozó munkák nemcsak abban különböznek egymástól, hogy mely nyelveket vetnek össze, hanem abban is, milyen céllal történik az összehasonlítás. *Molnár József* dolgozata (Über die Phonetische Hauptzüge der kontras-

tiven *Analyse Ungarisch-Deutsch*) a két nyelv teljes fonológiai rendszerének összevetéséhez kíván alapot adni. *Rot Sándor* tanulmánya pedig különösen az angol-orosz, orosz-angol fordítók és tolmácsok számára tanulságos. *Morvay Károly* (*Odpowiedniki zwiazków frazeologicznych jednego języka w drugim*), *Nyomárkay István* (*Ein Versuch für den Vergleich miteinander nicht verwandter Sprachen*) és *Polónyi Szűcs Szilárd* dolgozatai az összevető vizsgálatok eredményeinek a nyelvoktatásban való közvetlen fölhasználhatóságát is példázzák.

4. Magyar leíró nyelvészeti kutatásokhoz kapcsolódik, de igen sok általános nyelvészeti vonatkozása is van *Rácz Endre* tanulmányának (*Kongruenz und Redundanz*). Bemutatja a kongruencia különböző eseteit, és foglalkozik a két jelenség belső összefüggéseivel is.

5. Átfogó, általános nyelvészeti tárgyú munka *Antal Lászlóé* (*Die Wirklichkeiten der Sprache*). Három szerkezeti egységből álló tanulmányában a szerző a nyelvelmélet alapvető kérdéseiről ad tudománytörténeti áttekintést. *Bartók János* dolgozata (*Standardization of the Terms in the Linguistics*) a nyelvészeti terminológia fejlődését vizsgálja a nemzetközi szakirodalom és főként a nyelvészeti terminológiai szótárak tükrében.

6. Végül az ún. interdiszciplináris vizsgálatokra mutat példát *Voigt Vilmos* dolgozata (*Reduction Possibilities of Recent Folk Tale Research*) egy folklór-műfaj, a népmese komplex kutatási programjának megfogalmazásával.

Zsilinszky Éva

Antal László: Egy új magyar nyelvtan felé.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 189 l. (Gyorsuló idő)

A könyv egy kilenc cikkből álló cikkyűjtemény. A bevezető szerepét is betöltő Többféle elemzés, többféle nyelvtan című tanulmány alapgondolata, hogy – bár az iskolai nyelvtan oktatása következtében közgondolkodásunkban az „egy igaz nyelvtan” hibás elképzelése él – számolnunk kell a hagyományos nyelvtanon és elemzésen kívül a valóságban létező strukturális nyelvtannal és elemzésmóddal, valamint a generatív grammatikával és a transzformációs elemzésmóddal is. Mindháromnak megvan a létjogosultsága. Erről Antal egy későbbi fejezetben így ír: „Nem szabad azt képzelni, hogy a három közül az egyik feltétlenül jó, s a másik kettő eleve és mindenben rossz.”

Két cikk foglalkozik a magyar igékkel. Az elsőben megcáfolja a szerző a tradicionális nyelvtan szemantikai természetű ige-definícióját, és a mondattani (szintaktikai) helyzetek, valamint a kapható toldalékok alapján különíti el az igéket más szófajoktól. Néhány érdekes gondolat a tanulmányból: a mai magyarban „az idő és a mód... nem komplementárisak, hanem oppozicionálisak”; a magyar ige főnévi igeneve nem a *-ni* képzős infinitívusz, hanem az *-ás, -és* képzős főnév; a feltételes mód jele nem a *-na, -ne* – *-ná, -né*, hanem csak az *-n*; a *lenni* igénk mellett van egy hiányos **vanni* igénk is. A másik cikk fonológiai arculatukat tekintve, morfeumatikus megszerkesztettség tekintetében és mondattani szempontból vizsgálja a magyar igék műveltető rendszerét, és részletesen foglalkozik a kétszeresen műveltető igealakokkal.

Három tanulmány témája a magyar főnév ragozása. A *Hány esetünk van?* című fejezetből megtudjuk, hogy a magyar főnévnek a mai nyelvben 17 esete van. Az ómagyar korban 11, a középmagyar korban pedig 20 a főnév ragjainak száma. Eddig – Sylvester Jánostól Tompa Józsefíg – 33 elemet tartottak nyelvtaníróink ragnak. Antal ezeket a ragnak vélt elemeket vizsgálja meg a jelekkel való társulási képesség szempontjából. A *Gondolatok a nominális szintagmákról* című cikk tagadja a névszói ragozás meglétét a magyar nyelvben, és azt állítja, hogy a ragozás (a névelőzés, a határozottság, ha-

tározatlanság stb. is) a nominális szintagmák ügye. A magyar főnév birtokos ragozása című tanulmányban revízió alá veszi Antal a birtokos személyragos főnév belső szerkezeti tagolásáról (a kötőhangzó hovatartozásáról) vallott főbb nézetitípusokat, és bevezeti a nem folytonos morféma kategóriáját.

A Gondolatok a névmásokról című fejezetben alaki és funkcionális szempontból veti össze a szerző az igeragokat a főnév birtokrajaival és ezeket a ragozott személynévmási alakokban megjelenő végződésekkel. Megállapítja, hogy a birtokragos főnévi alakok és a ragozott névmások végződései azonosak. A Kirajzolódó körvonalak: a magyar pronominalizáció című cikk első felében bírálja a transzformációs nyelvtan névmásokkal kapcsolatos nézeteit. A második részben arra a kérdésre keres választ, hogy milyen esetekben állíthatók névmások a névszók helyére, és megkísérli feltárni a magyar pronominalizáció szabályait.

A magyar jelző három nyelvtani koncepció fényében című tanulmányból megtudhatjuk, hogy a hagyományos nyelvtan jelző-meghatározása alapvetően jelentésbeli (úgy is sántít), s ennek alapján a jelző alkalmanként nem különíthető el a névszói állítmánytól. Egzaktabb, de nem tökéletes a strukturális nyelvtan definíciója: a jelző névszói mondatrészek alanyesetű névszói bővítménye. Legmegnyugtatóbb – Antal szerint – a transzformációs nyelvtan meghatározása, amely kimondja, hogy a jelző mindig átalakítható állítmánnyá (vagy az állítmány alárendeltjévé).

A könyvet irodalomjegyzék zárja.

A. Molnár Ildikó

Az anyanyelv az ember életében.

Válogatás az 1976. évi magyar nyelv hete előadásaiából. (Összeállította és szerkesztette: Bachát László.) TIT-kiadvány, Budapest, 1977. 133 l.

A kiadvány – amint a szerkesztő előszavából megtudjuk – az 1976. évi Szabolcs-Szatmár megyei magyar nyelv hetén elhangzott 11 előadás kivonatát, bő vázlatát tartalmazza. Segítséget kíván adni a nyelvi ismeretterjesztőknek anyaguk feldolgozásához.

Kálmán Béla tanulmánya akár a bevezetője is lehetne a kötetnek. Témája: az anyanyelv szerepe az ember életében. *Imre Samu* előadásának címe: Hogyan beszél a szabolcs-szatmári nép? Találó példákon mutatja be a szerző a nyelvjárás hangtani arculatát, nyelvtani jellegzetességeit és tájszavait. *Lőrincze Lajos* Mekkora úr a nyelvszokás? című tanulmányában tisztázza a norma, a nyelvi szabály és az élő, változó nyelv szokás fogalmát, egymáshoz való viszonyát, és bemutatja a napjainkban végbemenő legjellegzetesebb nyelvi változásokat, valamint az egymás mellett élő alakváltozatokat. Egy tipikusan élőszóbeli műfaj, a közéleti vita nyelvi megformálásához ajánl mesterségbeli fogásokat, formai eszközöket *Bakos József*. *Kemény Gábor* előadásában tisztázza a hivatalos nyelv fogalmát és kialakulásának történetét. A tanulmány nagyobb részét a hivatalos nyelvhasználat jellegzetességeinek leírása teszi ki. Gazdag példaanyagon mutatja be a szerző a bürokrata nyelv szókincsét, szóhasználati jellegzetességeit, túlbonyolított mondat szerkesztését és stilisztikai hibáit. *Grétsy László* bemutat néhány jellegzetes nyelvi hibát a reklámok és hirdetések szövegéből, és összegezi a reklámok nyelvéből adódó nyelvi tanulságokat. *Rácz Endre* tanulmányának a címe: Csapdák a mondat szerkesztésben. Bőséges példaanyagon mutatja be a szerző az alanytévesztést, a tárgy és az állítmány, valamint az alany és az állítmány egyeztetésével, a ragtalan birtokos jelző és az igenévi minőségjelző használatával, valamint a vonatkozó mondatok alkotásával kapcsolatos hibalehetőségeket. *Bachát László* A ragadványnevek régen és ma című előadásában végigtekint a ragadványnévadás történetén, és csoportosítja a névadási indítékok, valamint a

név szófaja alapján a ragadványneveket. Olvashatunk verselemzést is a kötetben. Kölcsey Ferenc Huszt című epigrammáját mutatja be *Margócsy József*. Milyen a mai költészet nyelve és stílusa? Erre a kérdésre keres választ *Szathmári István*. A mai magyar költészet legfőbb nyelvi-stilisztikai vonásai – a tanulmány írója szerint – a következők: a szó- és kifejezőkészlet nagyarányú kitágulása, a korábbiaktól elütő képek kedvelése, a hangtani jelenségek nagyobb szerepe, a nyelven kívüli eszközök előtérbe kerülése és a nyelvi játékok, kísérletek megszorodása. A kötet utolsó tanulmányában a gyakorló pedagógusoknak ajánl olyan módszereket, lehetőségeket *Szende Aladár*, amelyek segítségével eredményesen fejleszthető a nyelvérzék az iskolában.

A. Molnár Ildikó

Az anyanyelvi nevelés gazdagításáért.

Szerk.: Nagy József. Pedagógus Továbbképző Intézet, Szolnok, 1977. 107 l.

A Jászberényi Tanárképző Főiskolán készült tanulmánygyűjtemény az új tanterv alapját képező egységes anyanyelvi nevelés lehetőségeit, módszereit elemzi. Az előszóban a szerkesztő három feladatkört jelöl meg, mely az anyanyelvi oktatás és nevelés előtt áll: „1. a nyelvi nevelés kiszélesítése, a nyelvi (anyanyelvi) szemléletmód formálásának szakszerűbbé tétele; 2. az élőbeszéd és a kifejezőképesség rendszerszerűbb fejlesztése, az anyanyelvi nevelés egészébe való harmonikus beépítése; 3. az olvasási készség intenzívebb alakításával az önálló olvasás és az irodalom megszerettetése, a személyiségfejlesztés folyamatába való beillesztése”. Az egyes tanulmányok az e feladatok megoldására irányuló elképzeléseket, kísérleteket, tapasztalatokat mutatják be: *Nagy József*: A beszédfejlesztés gazdagításának lehetőségei és módszerei az alsó tagozaton című tanulmánya azt vizsgálja, hogyan lehet a tanulók szituatív beszédét kontextusossá tenni, ugyanis az összefüggő, kontextusos beszéd az írásbeli kifejezőképesség kialakulásának is az alapja. *Fábián Zoltán* a beszéd és olvasás együttes fejlesztéséről ír. Az eddigi tapasztalatok alapján világos, hogy a beszéd (ill. írásbeli kifejezés) és az olvasás (ill. a hallott szöveg megértése), azaz a szövegalkotás és a szövegértés szoros kölcsönhatásban van. A szerző kísérleteit mutatja be, melyekben azt vizsgálja, hogy a) mi a beszéd szerepe az olvasási készség fejlesztésében, b) mi a beszéd szerepe az aktív olvasói magatartás fejlesztésében. Egyértelműen bebizonyosodik, hogy a szókinccs fejlettsége és az olvasási készség között milyen szoros kapcsolat van.

Farkas Ferenc a szövegtan eredményeit kísérli meg alkalmazni az oktatásban, *Doboss Gyula* a szépirodalmi olvasmányok feldolgozásának elveiről és eljárásairól ír, *Fábiánné Kocsis Lenke* azt vizsgálja, hogy hogyan lehet az olvasástanítást a tanulók erkölcsi nevelésének szolgálatába állítani; *Gledura Lajos* a vizuális nevelés módjait, *Horgosi Ödön* pedig az anyanyelvi és az idegen nyelvi nevelés összekapcsolásának lehetőségeit elemzi.

D. Máta Mária

Balázs Judit: Rábaszentandrás mai család- és ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1977. 67 l. (Magyar Személynévi Adattárak 15.)

A község történetének és mai képének, lakosai összetételének rövid bemutatása után az anyaggyűjtés módszereit ismerteti a szerző.

Adattárának első része a falu 157 különböző családnevét tartalmazza először betű-

rendes fölsorolásban, majd pedig gyakorisági sorrendben. Mindkét esetben megadja a név mellett az azt viselő személyek és családok számát.

A második nagy adattári rész a település ragadványneveit tartalmazza a névadás indítékai szerint rendszerezve. Tizenhárom fő névadási okot különböztet meg. Ezek: keresztnévi, vezetéknevi eredetű, lakóhelyre, gazdasági helyzetre utaló, külső tulajdonság, életkor, foglalkozás és foglalatosság, belső tulajdonság, szavajárás, szokás vagy szenvedély, valamilyen esemény alapján adott, magából a névből eredő és egyéb (földerítetlen indítékú) ragadványnevek. Minden fő csoporton belül természetesen alosztályokra osztja az oda tartozó neveket.

Néhány általánosító megjegyzés után egy család kétszáz évre visszamenő ragadványneveinek történetét, változásait mutatja be igen szemléletes származási táblázaton. A ragadványnevek betűrendes mutatója zárja a tanulmányt.

Hajdú Mihály

Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium I-II.

A Szent István Társulat kiadása. Budapest, 1977. 527+562 l.

A szerzőnek ez a munkája folytatása az 1976-ban már második kiadásban megjelent Karácsony, húsvét, pünkösd című könyvének. Mint ahogyan az, ez a jelenlegi két vaskos kötet is nehezen meghatározható műfajú és tudományterületű munka. Minden kétséget kizáróan ráillik az „interdiszciplináris” meghatározás.

A naptári nap legfontosabb ünnepének eredetét, okait fejtegeti az első rész. Amennyiben névnap (martinológiumi ünnep) a kiemelt és a legjelentősebbnek tartott tényező az ünnepelés okai között, a védszent életének, kultuszának bemutatását tartalmazza ez a bekezdés. A következő rész a név patrónusának hazai kultusztörténetét adja. Fordításban közli azokat a középkori kódexrészleteket, amelyek az illető személy legendáját, élettörténetét, utóéletét tartalmazzák. Fölsorolja és megokolja az egyes területeken való patrónusi tiszteletét, a magyar vonatkozásokkal kapcsolatban megadja azokat a helyeket az alapítás évszámával vagy hozzátvetőleges időmegjelölésével, ahol a patrónus nevét viseli maga a helység, annak temploma vagy csak valamelyik oltára. Mindez középkori keresztnévdívat-vizsgálatokhoz nyújt nagy segítséget a névtan kutatói számára. Ugyanitt közli a névnek régi becenévi és családnévi előfordulásait.

A következő nagyobb egység a névkultusz hazai néprajzával foglalkozik. A középkorra visszanyúlóan közöl hiteles és még össze nem gyűjtött adatokat szokásokról, hiedelmekről, szertartásokról. Az ország legkülönbözőbb részéről sorol föl megtörtént eseményeket, amelyeknek mindegyikét forrásokra való hivatkozásaival hitelesíti. Sok esetben régi írások, levéltárak anyagából közöl XVIII–XIX. századi szövegeket, amelyeknek nyelvtörténeti jelentősége sem lebecsülendő. Eljut egészen a jelenben élő népi szokások leírásáig, s ilyenkor szép népnyelvi szövegű rigmusok, mondókák színesítik az egyébként is érdekes, olvasmányos néprajzi anyagrészt.

A nem névnap ünnep bemutatása természetesen kevesebb nyelvészeti adatot tartalmaz, de ott is megkapjuk a nap régi elnevezéseit, kódexrészleteit, levéltári iratok idézéseit és a népi mondókat. Ugyanolyan részletes és értékes azonban a néprajzi anyaga az ilyen típusú ünnepeknek, s a patrocíniumi, művészettörténeti adatai sokszor még gazdagabbak is a martinológiumi ünnepeknél.

Gazdag jegyzetapparátusának számozása naponként kezdődik újra, s valamennyi hónap tárgyalása után áll az arra vonatkozó jegyzetanyag. A II. kötet végén igen bő irodalomjegyzéket, névmutatót, valamint szómutatót találunk.

Hajdú Mihály

D. Bándli Magdolna: Az e-ö variánsok állapota a XX. századi magyar irodalomban. Budapest, 1977. 98 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 24.)

A dolgozat azt kutatja, hogy a XX. század írói, költői hogyan használják fel az e-ö variánsok nyújtotta kettősséget. Arra a kérdésre keres választ, hogy milyen mértékben játszik szerepet a megfelelő alakváltozat kiválasztásában az író anyanyelvjárása, a jó-hangzásra (eufóniára) való törekvés, illetve az irodalmi mű műfaja.

A szerző egyértelműen tájhoz köthető nyolc író (a déli nyelvjárástípushoz tartozó *Illyés Gyula* és *Kodolányi János*, az északkeletihez tartozó *Veres Péter*, a tiszai nyelvjárástípushoz tartozó *Szabó Pál* és *Sinka István*, a mezőségi *Sütő András* és a székely *Tamási Áron* és *Tamási Gáspár*) nyelvét vizsgálja. A dolgozat részben stilisztikai: azt is nézi, hogy felhasználja-e a XX. századi próza (csak Illyéstől és Sinkától vizsgál verseket is) a két változat stilisztikai értékét; részben statisztikai: számszerűen és százalékosan közli az e-ö variánsok arányát, és összehasonlítja a kapott adatokat a budapesti köznyelvben mért arányokkal.

A. Molnár Ildikó

Bencédy József: Nyelvművelő tanácsok.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 204 l. (A MŰOSZ Újságíró Iskola Kézikönyve)

Az újságíróknak igen nagy szükségük van hivatásuk gyakorlásához anyanyelvünk eszközeinek tudatos, a témához és az alkalomhoz leginkább illő használatára. Ehhez kíván segítséget nyújtani a könyv.

Összeállításában nagyjából a leíró nyelvtan fő fejezeteinek sorrendjét követi, a teljességre való törekvés nélkül.

Az egyes részletek hol ismereteket közölnek anyanyelvünkről, hol tanácsokat adnak a helyes és szép előadásra, fogalmazásra.

A szerző nem törekedett minden esetben kategorikus tiltásra vagy javallásra. Inkább azt tűzte ki célul, hogy a helyes és helytelen állandó mérlegelésére, az alkalomhoz megfelelő árnyalt kifejezés kialakításának módszereire vezesse rá az iskola hallgatóit.

A könyv négy nagyobb fejezetből áll.

Az I. Általános rész felvillantja nyelvünk mai állapotát, nagyon találóan emelve ki a valóban legjellemzőbb hibákat (bürokratikus, idegen szavakkal tüzdelte fogalmazás, szürke, jellegtelen sajtó-nyelv, pongyola, argót beolvasztó beszélt nyelv, rossz hangképzés stb.). Kitér a ritkán tárgyalt, hozzá nem értésből, tudálékosságból fakadó tévedésekre, az ún. nyelvi babonákra is.

A II. fejezet a Szókincs, jelentéstan. Ezen belül figyelmet érdemel a bürokratikus zsargon legjellemzőbb hibáinak sorra vétele. Az olvasókat eligazítja az idegen szavak használatában, a szavak jelentésével kapcsolatban pedig okulhatunk a sajtóban előforduló hibák bőséges példatárából.

A beszélt nyelvre térve a hibás hangsúly és hanglejtés, az ún. rikkancs-szórend, valamint a hibás mondat szerkesztés okainak friss szemléletű föltárása bőséges és érdekes.

Az egész könyvet erős gyakorlati szellem hatja át.

Heverde Lászlóné

Bertók Imre: A szlovák és a magyar nyelv kontrasztív elemzése, különös tekintettel az esetrendszerre.

Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 1977. 237 l.

A szerző a szlovák és a magyar esetrendszer összevetésével tudományos és módszertani segítséget nyújt az iskolai oktatásnak ahhoz, hogy a magyar anyanyelvű tanu-

lők minél eredményesebben elsajátíthatassák a célnyelvet, a szlovákot. A szerző megfogalmazásában: kutatásainak célja az, „hogym optimális feltételek mellett, minimális időráfordítással maximális eredményeket érjünk el a célnyelv oktatásában”.

A könyv hat fejezetből áll. Az elsőben a szlovák nyelv oktatásának történetét, célját és eddigi módszereit vázolja fel. Kritikusan elemzi a szlovák nyelvtankönyveket, első sorban azt a szempontot keresve bennük, hogy mennyire élnek a bázisnyelv (a magyar) megfelelő nyelvi jelenségeivel való összevetés, a kontrasztivitás lehetőségével. – A II. fejezetben rövid tipológiatörténeti áttekintés után tipológiai szempontból elhelyezi a flektáló szlovák és az agglutináló magyar nyelvet a világ nyelvei között, viszonylag részletes leírást is adva róluk. Azokat a tipológiai jellemzőket emeli ki, amelyeknek ismerete különösen fontos a nyelvtanítás számára. Rámutat arra, hogy milyen nagy jelentőségű a kontrasztív tipológiai kutatás az alkalmazott nyelvészetben. Kiemelendőnek tartja a prágai iskola ilyen jellegű tevékenységét, ugyanis annak képviselője (Skalička) jellemezte először tipológiai szempontból a magyar nyelvet (Zur ungarischen Grammatik. Praha, 1935.). – A III. fejezet: elsősorban a morfológia és a szintaxis köréből vett kontrasztív nyelvi jelenségeknek és azok összefüggéseinek a számbavételekor az interferenciát kiváltó csomópontokat ragadja meg, és rávilágít a nyelvtanulás során tapasztalt regresszív transzferjelenségek okaira, gyökereire. – A IV. fejezetben a szerző szembesíti a szlovák és a magyar esetrendszer szerinte egymásnak megfelelő elemeit. A határozós esetek a szlovákiban és a magyarban a célnyelv aspektusából című V. fejezetben 2013 mondatot (21 különböző forrásból: szlovák és magyar nyelvű irodalmi mű, napi sajtó, beszélt nyelv) tartalmazó korpusz alapján veti össze az eredeti nyelvű szöveg és a fordításban szereplő határozós esetek azonosságait, hasonlóságait, eltéréseit, és statisztikai táblázatokban is értékeli azokat. Végül az elméleti anyag gyakorlati felhasználására tesz javaslatot (a tantervek összeállítására, a tankönyvek kontrasztív anyagra való felépítésére, tartalmára vonatkozóan is). Nélkülözhetetlennek tartja a magyar és a szlovák nyelvtanítás összehangolását. Mivel a célnyelvi oktatás az anyanyelvre épül – hangsúlyozza a szerző –, ezért annak a tanítását is „új alapokra kell helyeznünk”.

D. Mátai Mária

Dobosy László: Ózd utcahálózata.

Ózd, 1977. 165 l. Az Ózdi Népművelési Intézmények Honismereti Körének kiadványa. (Ózdi Honismereti Közlemények. 1. sz.)

A könyv történeti bevezetésének első része 1846-ig mutatja be a hajdan három községből (Ózd, Várkony és Bolyok) álló települését. Második időszaka (1846–1867) egybeesik a vasgyár kialakulásával, az első „munkáslakások” (szükségalakások) építésével. Az 1867 és 1918 közötti kor az ipari föllendülés, a gyári lakótelepek, „kolóniák” kialakulásának időszaka. A két háború között egybeépül a hajdani három különböző falu. Az eddigi, többé-kevésbé természetes utcanevrendszere ekkor bomlik meg végérvényesen: elsősorban személyekről és az elcsatolt területek helyneveiről adnak új utcaneveket. A főlzabadulás után várossá fejlődik Ózd, új utcák épülnek, s az eddig megmaradt nevek nagy részét is megváltoztatják. 1948-ban harminc régi, nagyrészt megőrzésre méltó utcanevet cserélnek föl új, többnyire személynévből alakult névre.

Az adattári rész körzetenként, azon belül betűrendben tárgyalja az utcaneveket. Föl sorolja jelenkori és történeti neveiket, ahol lehet az elnevezés és a megváltoztatás időpontját is megadja, de mindenképp utal a név előfordulásának évszámára. Ezután nagyon részletes és hasznos leírást ad a szóban forgó utcáról. Ezekben nemcsak értékes

helytörténeti adatokat találhatunk, hanem a névélettan számára is tanulságos, fölhasználható megállapításokat közöl a szerző.

Forrásjegyzék és betűrendes névmutató, valamint a térképek jegyzéke egészíti ki a kötetet.

Hajdú Mihály

Erdődi József: Időszámításunk.

Budapest, 1977. 23 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 151.)

A magyar hónapnevek elemzése azt bizonyítja, hogy az ősi hónapnevek nem maradtak fenn. Ezzel szemben latin hónapnevekkel már a XIII. század első felétől találkozunk a magyar nyelvemlékekben. Első magyar hónapnév-jelölések a Münchener Kódexből adathatók, melyek vagy latin vagy szláv elnevezések fordításai. A szerző megállapítja, hogy a magyar nyelvű időszámítás eligazító pontjaiul a jeles napok szolgáltak. Sylvester részben német mintára kísérletet tett magyar nyelvű hónapmegjelölésekre, de alapul szolgálhattak a nép körében meglevő, leíró jellegű hónapnevek is (pl. *kaszáló hó*, *június'*, *arató hó*, *július'* stb.). Az egyébként finnugor eredetű évszaknevek (*tél*, *ősz*, *tavas*) mellett a népnyelvben megtalálható újabb keletkezésű évszakmegjelölés is (pl. *kikelet*).

Pusztay János

Érsek, Iván: Langenscheidts Praktisches Lehrbuch Ungarisch.

Ein Standardwerk für Anfänger. Berlin-München-Wien-Zürich, 1977. 272 l. – Schlüssel zu den Übungen. 63 l.

A magyar nyelv iránt Európa-szerte újabban megnyilvánuló fokozottabb érdeklődés biztató jelét láthatjuk abban, hogy a nyugati német nyelvterület egyik legtekintélyesebb nyelvkönyv-szakkiadója új magyar tankönyv kibocsátására vállalkozott. Az élelkebb idegenforgalom s a szorosabbá vált gazdasági együttműködés azok a fő tényezők – mondja a szerző előszavában –, amelyek ezt az öröndetes fejlődést előmozdították. Feltehető tehát, hogy manapság az NSZK-ban s a szomszédos országokban már nem csak néhány finnugor szakos diák vagy egy-két különcködő irodalmár kívánja nyelvünket elsajátítani, hanem mind több gyakorlati pályán működő ember is, hogy ismereteit magyarországi szabadsága vagy kiküldetése alatt felhasználhassa. Amint a szerző egy-két megjegyzéséből, de főleg a könyv szerkezetéből kitűnik, Érsek elsősorban az ilyen, általában egyéni tanulásra utalt érdeklődők igényeit óhajtotta kielégíteni: a beszélt nyelv grammatikájának s a mindennapi életben nélkülözhetetlen szókinccsnek a begyakorlása áll mint legfőbb cél a mű középpontjában.

A tananyag húsz leckére tagozódik, s ezt nyelvtani összefoglalás, magyar-német szójegyzék, valamint tárgymutató egészíti ki. A leckék szövegének összeállításánál a szerző jól bevált modellekre támaszkodhatott: Budapesten s részben vidéken tartózkodó külföldieket s hazai személyeket szólaltat meg különféle helyzetekben. A párbeszédekben kissé anakronisztikusan hat a begyakorlandó megszólítások egy része („Jó reggelt kívánok, tanácsos úr!”, „Kezicsókolom /sic!/, nagyságos asszony.” 20k.). Néhány ilyen mondatról eltekintve azonban megállapíthatjuk, hogy a szövegek a mai Magyarország valóságát tükrözik s jól használhatók. Érsek néha szinte már túloz is a bizalmasabb szókészlet egy-egy szavának kizárólagos megismertetésével. Így pl. helyet kapott a szövegekben s a szójegyzékben a „focizni” ige, de hiába keressük a könyvben a „futball” vagy a „labdarúgás” szavakat, illetve azok származékait.

Dicséret illeti a szerzőt a nyelvtani áttekintés és a nyelvtani gyakorlatok s az azokat követő feladatok gondos kidolgozásáért; mindennek az autodidakta módszerrel tanuló nagy hasznát fogja látni. A külön füzetként kiadott függelék (Schlüssel) a legfontosabb paradigmákat, a húsz lecke szövegrészének fordítását, valamint a nyelvtani feladatok megoldását tartalmazza.

Értelemzavaró sajtóhiba, vitatható fordítás örvendetesen kevés található a mű mindkét részében, ezeket itt felsorolni aligha lenne célszerű. Mindent egybevetve úgy tűnik, hogy a Langenscheidt-kiadó Érsek Iván művének közrebocsátásával nemcsak a magyar nyelv iránt érdeklődő németajkúaknak, hanem magának a magyar filológiának is jó szolgálatot tett.

Futaky István

Études Finno-Ougriennes.

Tome XII. 1975. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 330 l.

Az 1964-ben magyar–francia közös vállalkozásként alapított *Études Finno-Ougriennes* évente egy alkalommal megjelenő köteteivel a finnugrisztika talán legkomplexebb, szerzőgárdáját tekintve pedig legnemzetközibb folyóirata. A történet-, zene-, művészet-, néprajz-, nyelv- és irodalomtudományok legkülönbözőbb kérdései – érzékeltetve a finnugrisztika sokszínű problematikáját – egyaránt otthonosak hasábjain, amelyeken teret kap a tudománytörténet is, szomorú és örömteljes események alkalmából a köszöntés, búcsú és megemlékezés. Mértéktartóan gazdag recenziós rovata a lap profiljába tartozó friss kiadványokról ad jól eligazító, a bíráló észrevételeket sem elhallgató ismertetéseket.

A legújabb szám, a XII. 1975 helyett 1977-ben jelent meg. Ebben a kötetben a nyelvtudomány dominál – számos magyar vonatkozású cikkel. *B. Comrie* az alany és a direkt tárgy kérdését vizsgálja az uráli nyelvekben, s az esetjelző rendszereket funkciójukban szemléli. *A. Raun* a finn határozott felsőfokot elemzi terjedelmes értekezésben. *A. Sauvageot* első közleményében a magyar igeragozás eredetéről értekeznek, *D. Creissels* megkísérli az „elidegeníthető és az el nem idegeníthető” megkülönböztetését a magyar birtokviszonyban. *R. Zimmer* a magyar nyelv sajátos udvariassági fordulata (a *tetszik*) foglalkoztatja, *E. Schiefer* az osztják medve-elnevezésekről, *V. Veenker* a vogul homonimiáról, homográfáról és homomorfiáról, *H. Katz* pedig a szölkup *t* névszóképzőről értekeznek egy-egy kisebb közleményben.

Voigt Vilmos tanulmánya az észti és finn nyelvű költészetéről rámutat azokra a párhuzamokra, tipológiai kapcsolatokra – másrészt a történetileg megokolt eltérésekre, amelyek e két irodalmat már nemzetivé (anyanyelvűvé) válásuk hajnalán, 1770 és 1820 között összekötötték, illetve megkülönböztették. *A. Sauvageot* másik cikke, A magyar irodalom Franciaországban Mécs Lászlóval foglalkozik. *Radó György* rövid írásában a kis finnugor irodalmak magyarországi recepciójáról fejti ki gondolatait.

Három apró etimológiai cikket, hat emlékező írást, illetve bibliográfiát (az 1945 és 1975 között a Sorbonne-on megvédett finnugor tárgyú doktori értekezéseket tünteti fel), egy elvi-kritikai igényű részletesebb könyvismertetést s tizenhét rövidebb recenziót tartalmaz még az *Études...* gazdag anyagú új kötete.

Domokos Péter

Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium 4.

Szerk.: Erdődi József és Molnár József. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, Budapest, 1977. XIV+191 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja 1974-ben új tudománytörténeti kiadványsorozatot indított, amelynek címe *Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium*.

Az első kötet előszavában *Benkő Loránd* így határozza meg a sorozat célját: „A sorozattal tudományos és oktatási célokat egyaránt szolgálni kívánunk: eddig kiadatlan vagy nehezen hozzáférhető műveket szándékozunk a kutatók, oktatók és hallgatók kezébe adni a magyar és finnugor nyelvtudomány, az általános nyelvészet, valamint a fonetika tárgykörében”.

A sorozatot *Erdődi József* és *Molnár József* szerkeszti. A nyomtatás az ELTE Sokszorosítóüzemében történik, művenként 400 példányban. A könyvkereskedelemben nem kapható ritkaságokból számos külföldi tudományos műhely kutatói és a tanszékcsoport tagjai részesülnek.

Az eddig ismert három legrégebbi magyar nyelvtant tartalmazó kötet előszavát *Szathmári István* írta.

Az anyanyelv fontosabb szabályainak írásban történő rögzítése már századokkal ezelőtt közszükségletet elégitett ki, s rendkívül fontos esemény volt a magyar nyelv életében is. A régi nyelvtanok tükrözik a korabeli nyelvallapotot, nyelvemlékek, nélkülözhetetlen források a nyelvi integrálódást és normalizálódást, a művelődéstörténetet kutatók számára.

A 4. kötet az alábbi műveket tartalmazza:

1. HEGENDORFF, Christoph: *Rvdimenta grammatices Donati cvm nonvllis novis praeceptiunculis, tum optimis quibusq(ue) exemplis locupletata in gratiam puerorum, qui nondum magnis grammaticis audiendis maturi sunt. Accessit commentariolus de usu pronominum reciprocorum sui et suus... Autore Christoforo Hegendorphino. Acce it et nunc denuo triplex (uidelicet Almanica Polonica et Vngarica) exemplorum interpretatio. (Cracoviae 1527 Vietor). A⁸ B⁴ - G⁴ = /32/ fol. 8° - 1 ins. 1-64, RMNy. 7.*

Hegendorf Kristóf háromnyelvű rudimentája Vietor Jeromos krakkói nyomdájában látott napvilágot. Magyar nyelvtani jellegű munka, az első, magyar nyelvű szöveget tartalmazó nyomtatvány. A legszükségesebb nyelvtani szabályokat ismerteti (*Donatus Ars minorát* kivonatolta és egészítette ki új szabályokkal és jó példákkal), foglalkozik a nyolc beszédrésszel, majd ehhez csatolja a nyolc szabályt.

A háromnyelvű értekezés német részét Hegendorf, a magyart Sylvester János írta, a lengyelről nincsenek adatok. A művet Sylvester disztichonjai zárják: anyanyelvi öntudattal szólítja fel az ifjúságot, hogy becülje meg Hegendorf munkáját.

2. SYLVESTER János: *Gram(m)atica Hvngarolatina in usum pueroru(m) rece(n)s scripta Ioanne Sylvestro Pannonio autore. Neanesi /Sárvár/ 1539 /typ. Sylvester/. //², A⁸ B⁴ - D⁴ EF⁴ G⁴ - L⁴ M² + ? = /48 + ?/ fol. - 8° - Orn., init.*

1-96, RMNy. 39.

Sylvester János „a magyar nyelv javára billentve a mérleget – megveti a magyar helyesírás, nyelvtan, stilisztika és nyelvművelés alapjait” – írja az előszóban Szathmári. Meghatározza a grammatikát, felsorolja részeit. A magyar helyesírás után a nyolc beszédrészt tárgyalja. Új magyar hangtani, alaktani, mondattani, helyesírási megállapításai-val, a korabeli magyar nyelvhasználat számos jelenségének szabályokba rögzítésével jelentős hatást gyakorolt a későbbi korokra.

3. /DÉVAI BÍRO Máttyás:/ *Orthographia Vngarica*, azaz igaz iraz modiarol valo

toduman(y) mag(y)ar n(y)eluenn irattatott. Mostan pedig vionnan meg igazytatott, es ki niomatott. (Craccouiae) 1549 (apud viduam Hieronymi Vietoris). $A^4 - C^4 D^3 = /15/$ fol. - 8° - Orn.

1-30, RMNy. 77.

Dévai Bíró Mátyás műve teljes magyar helyesírási rendszert, sok helyesírási szabályt ad, megvilágítja nyelvünk számos hang- és alaktani sajátosságát. Célja: az eredményesebb - szélesebb értelemben vett - nyelvművelés, az írás és az olvasás megtanítása.

4. /HELTAI Gáspár - transl./ A keresztyeni tvdomannac fundamentoma, rüüd es hoszszan valo kérdésebbe befoglaltatot. A magyar oluusasanaac módgyuáual egyetembe. A gyermetskéknec es az egyéb együgyü keresztyeneknec épülésére. Colocvarba MDLIII /Heltai/.

A-C = /24?/ fol. - 8° - Orn.

RMNy. 101.

A kötethez függelékként csatolták egy katekizmus töredékét, amelynek írója Heltai Gáspár.

Polónyi Szilárd

Fülei-Szántó Endre: Magyar-német, magyar-angol, magyar-francia szószedet. A magyar nyelv külföldiek számára I-II. kötetéhez.

Szerk.: a TIT Idegennyelvi Oktatási Csoportja, Budapest, 1977. 207 l.

A háromnyelvű szószedet egy modern szemléletű nyelvkönyvsorozat két első kötetéhez készült. A magyar nyelv struktúráját indoeurópai megközelítésben feltáró négykötetes művet a Debreceni Nyári Egyetem tanfolyamain, valamint a TIT szemeszterein a magyart idegen nyelvként tanulók forgathatják haszonnal.

A könyvben, mely az oktatás lényegének a gyakorlást, a jelenségek automatizálását tekinti, leíró jellegű tanászövegek helyett dinamikus beszédhelyzetek találhatók.

A megszokottól eltérő oktató munkát kíván a könyv. A hagyományos oktatás sorrendje helyett (szövegbemutató, fordítás, tartalom-elmondató) újfajta sorrendet állít fel. Első lépés a fonetikai gyakorlás céljából történő szövegbemutató, csak körülbelüli megértésre törekedve, ezután automatizációs gyakorlatok következnek drillek és szituatív keretek formájában, s végül a szöveg feldolgozása.

A könyv a szükséges szókincset és a társalgási szituációk elemeit szerkezeti-művelési grammatikai modell keretébe foglalja, helyettesítés, bővítés, kapcsolat, permutáció és transzformáció segítségével dolgozza fel.

A terminológiát latinból, alapszavakból kerekítette a szerző. A könyv erőteljesen mondatcentrikus.

Az I. rész a viszonylag teljes magyar szintaxis rendszere, a II. alaktanra összpontosít. A III. részben olyan novellák, történetek, újságrészletek találhatók, amelyek a már megszerzett tudást minden irányban szélesítik.

A gyakorlatok nagy része újszerű feladatokkal igyekszik a tanulóknak olyan elmondási technikát sugallni, amellyel megragadhatják a történet epikai struktúráját. Ez tulajdonképpen kísérlet Propp mesemorfológiájának kiterjesztésére mindennapi és szépirodalmi történetek elemzésében a történetek altörténetekre bontásával, a szintagmák stilisztikai értékének elemzésével.

A IV. rész országismereti anyagot ölel fel.

A nyelvtanítás egész menetét végigkíséri a fonetikai oktatás, tekintélyes helyet kap a hangképzés, a prozódiai gyakorlatok sokasága. Ezek között szerepelnek ún. beszéd-

kották is: minimális diakritikus jelekkel ellátott mondat sorok, amelyekben a hangsúly, valamint a hangok hosszúsága és rövidsége jelölt. A leckék beosztása is újszerű. A prózodia és fonetika után álló, keretbe foglalt mondat-struktúrák célja a nyelvtani tudatosítás, az olvastatás. Ez után következik a gyakorló algoritmus, amelyben szituációs mondatláncon különféle csoportokban (ún. blokkokban) különféle műveleteket hajtanak végre a hallgatók (időt, módot, személyt változtatnak stb.).

Ezt követi a szöveg, amely kezdetben minimális, majd hosszabb, végül a kapcsolódó dialógusokkal együtt a lecke gerincét alkotja. A szöveg után szöszedetet találunk az operatív, és az ún. árnyékszókincessel (a színes és zavartalan mondatalkotást segítő passzív szókincs), majd a gyakorló algoritmus elvi folytatását jelentő gyakorlatok zárják a kötetet.

Heverde Lászlóné

I. Gallasy Magdolna: Anyanyelvünk lehetőségei.

A TIT központi kiadványa, Budapest, 1977. 50 l. (Nyelvi Füzetek)

Korunk a tudományos-technikai forradalom és a szocializmus építésének időszaka. Lépést tud-e tartani nyelvünk korszakunkkal? Erre a kérdésre keres választ a kiadvány. Igen – írja a szerző –, ha kielégíti a gyorsuló idő támasztotta követelményeket. Melyek ezek?

1. Legyen gyorsabb és rövidebb a közlés.

E követelménynek a nyelv a közlés iramának növelésével tesz eleget. Ez a növelés csak akkor engedhető meg, ha a közlés hatékonysága nem csökken.

2. Találja meg a nyelv használója az új dolgok, fogalmak nyelvi formáját.

Az új dolgok megnevezése történhet más nyelvekből való átvétellel, belső szóalkotással, szóteremtéssel vagy belső kölcsönzéssel.

3. Legyen pontos és egyértelmű a kifejezési forma.

A szerző nem elégszik meg a korunk követelte nyelvi jelenségek, változások bemutatásával, mindig egybeveti ezeket régebbi korok nyelvi változásaival.

A kiadványt gazdag irodalomjegyzék egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Gedai Borbála: Gyerekek kereszt- és becenevei Köbölkúton.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1977. 47 l. (Magyar Személynévi Adattárak 13.)

Köbölkút (Gbelce) csehszlovákiai magyar falu utóbbi néhány évtizedes történetének vázlatos bemutatását és az adatgyűjtés módszereit mondja el a könyv bevezetése.

Az adattár első fele a 15 éves kor alatti lakosság, a gyermekek keresztneveit veszi számba háromévenkénti bontásban, ahol a betűrendes névlista mellett abszolút számokkal szerepelnek a fölhasználások, vagyis a nevet használó személyek számadatai. A második rész gyakorisági sorrendben közli a keresztneveket, s azok megterhelési számai mellett megadja a nem belőli részesedési arányszámokat.

Az adattár harmadik része az alapnevek betűrendjében adja a hozzájuk tartozó beceneveket. Közli mindegyiknek funkcióját (kedveskedő, megszólító, említő, tréfás, gúnyos, haragos hangulatát) és használatának gyakoriságát, illetőleg ritkább vagy csak egy személy által használt voltát. A magyar anyanyelvű gyermekek szlovák hatásra keletkezett és használt beceneveit külön kiemeli.

Hajdú Mihály

B. Gergely Piroska: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 262 l.

Kalotaszeg magyar etnikumának vizsgálata már régi témája a legkülönbözőbb tudományágak kutatóinak. Teljes személynévanyaga számbavételét és földolgozását tűzte ki célul ezúttal a szerző, s e valamennyi névelemet megvizsgáló tanulmánykomplexumból emelte ki a kiadó a ragadványnevekkel foglalkozó részt. Jóllehet a ragadványnevek és családnevek vizsgálatának különválasztása végső soron kifogásolható lenne, de egyrészt ahol szükséges, ott a szerző utal a két névelem kapcsolatára, másrészt pedig a közeljövőben megjelenik a Nyelvtudományi Értekezések sorozatában a kutatásnak a családnevekkel foglalkozó része, s a szükséges összevetésekre lehetőségeket ad majd.

A könyv bevezetése a névtudomány alapkérdéseivel, a magyar névtani kutatások eddigi eredményeivel foglalkozik, és ismerteti a gyűjtés és földolgozás módszereit. Az egész földrajzi területet négy altájegységre osztja (Felszeg, Alszeg, Kapusmente és Nádasmente), felsorolja a hozzájuk tartozó 34 helységet magyar és román névvel együtt.

A ragadványnév-állomány vizsgálata altájegységenként történik, s minden esetben kitér az átlaggyakoriság (a lakosság számához viszonyított ragadványnév mennyiség) bemutatására, a nevek használatának (egyéni vagy családi) összetételére és elterjedtségére (több helységben vagy altájegységen is megtalálható-e a név). Összefoglaló áttekintésben egybeveti a szerző saját jelenkori gyűjtésének névanyagát (2588 különböző ragadványnév) Jankó János 1892-beli gyűjtésével. A múlt század végén följegyzett 380 névnek közel egyharmada (107) ma már nem volt föllelhető, ami a ragadványnévanyag gyors változására: a régiek kihalására és újak keletkezésére utal.

A következő rész a ragadványnevek funkció szerinti névhasználati sajátágaival foglalkozik. Megállapítja, hogy ebből a szempontból a ragadványneveknek nevezett névelemek nem alkotnak egységes kategóriát. Van közöttük közömbös és érzelmi hatást keltező csoport, s az utóbbiak is lehetnek pozitív vagy negatív érzelmi töltésűek. A főnti, hagyományos fölosztási mód mellett azonban sokkal lényegesebbnek tekinti a nevek használat szerinti funkcióját, azt, hogy családi, részleges családi vagy egyéni, egyetlen személy által viselt-e a név. E fejezet is külön tárgyalja az altájegységek névhasználati sajátosságait, majd az egész Kalotaszegre vonatkozó összefoglalást ad. A névszerkezet a mindennapi használatban ragadványnév + keresztnév vagy becenév formát mutat leggyakrabban, de természetesen a családnévvel és keresztnévvel való egyéb kombinációi is előfordulnak nagy számmal. Külön érdekességként említi a szerző, hogy a ragadványnévhasználat nem korlátozódik a falubeliek egymással való érintkezésére, hanem még hivatalos helyeken is gyakori.

A névéletlanra vonatkozó fejezet először a nevek keletkezési körülményeit vizsgálja, majd azok változásait, újabb ragadványnévvel való fölcseréléseit mutatja be. Kitér az egyes nemzedékek és társadalmi rétegek névhasználatára, a névöröklést pedig alapos részletességgel tárgyalja.

A ragadványnevek rendszere a névadás indítéka szerint címet viselő fejezet igen aprólékos, lelkiismeretes tanulmánya a ragadványnév-osztályozásnak. Tizenkét nagy jelentéstanai csoportot különít el, s természetesen a legtöbb számos másod- és harmadrendű alosztályra tagolódik. Kalotaszeg vidékén a leggyakoribb a családtagok nevéből, első sorban a férfielődök keresztnévéből, illetőleg annak becézett alakjából alakult ragadványnév. Meglepő, hogy utána az ismeretlen vagy bizonytalan indítékú nevek állnak. Ez azzal magyarázható, hogy a szerző csak akkor tekintett egy nevet valamelyik kategóriába sorolhatónak, ha az adatközlők határozottan állást foglaltak a név eredetére, a névadás indítékára vonatkozóan. Ebben a fejezetben nem bontja a szerző altájegységekre az összegyűjtött neveket, de a kötet végén és a 116-7. lapon található táblázatok se-

gítségével ezt, s ezen kívül még az egyes községek egybevetéseit is bárki elvégezheti.

A ragadványnevek nyelvi alkat szerinti vizsgálata igen sok új szempontot vet föl és tanulmányoz behatóan. A hangtani, szókészletteni vizsgálatokon kívül – a lehetőség szerint – mondattani sajátosságokat is tárgyal. A ragadványnevekben rejlő szóképek bemutatása és rendszerezése szintén igen érdekes és hasznos része a munkának. Külön vizsgálja a nevek történeti, képzési, adaptációs stb. problémáit.

A kutatási terület sajátjaiból adódóan a nyelvi eredet szerinti megközelítésnek jelentősebb teret szentel a szerző, mint az a ragadványnév-földolgozásokban megszokott. A román eredetű neveket külön alcsoportokra is fősztja (románból vett kölcsönző, román közszo, tulajdonnév, tükörfordítás, párhuzamos névadás stb.), s ezek élével, a magyar nyelvbe való beilleszkedésükkel, magyaros továbbképzésükkel is foglalkozik. Néhány német, orosz, cigány és ismeretlen eredetű idegen ragadványnevet is talált gyűjtött anyagában, amelyeket tüzetesen megvizsgál.

A kötetet számos táblázat, irodalomjegyzék, román és angol nyelvű összefoglaló teszi teljessé.

Hajdú Mihály

Gyapay Gábor – Megyer Szabolcs – Ritoók Zsigmond: Ki mondta? Miért mondta?

(Válogatás az Iskolarádió azonos című sorozatának anyagából.) Szerkesztette: Sándor Györgyné. RTV–Minerva, Budapest, 1977. 229 l.

Részben magyar, részben más kultúrákból átvett szólások, szállóigék eredetét, történeti – társadalmi hátterét, keletkezésének körülményeit tárják fel a könyv fejezetei (pl. *sok van a rováson, faképnél hagy, egy füst alatt, dugába dől, kilóg a loláb, horogra akad, egy gyékényen árul, kereket old; Jaj a legyőzötteknek!, A kocka el van vetve., Párizs megér egy misét!* stb.).

D. Máta Mária

Hajdú Mihály: A volt bukovinai Józseffelva keresztnévei (1836–1940).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest, 1977. 36 l. (Magyar Személynévi Adattárak 12.)

A szerző a legkisebb bukovinai székely falu történeti keresztnévanyagának egy szelét vizsgálja. Előbb öt, közel egyenlő hosszú korszakra bontva, majd pedig összesítve sorolja föl névgyakorisági sorrendben a férfi- és női keresztnéveket. A nevek után föl-tünteteti az abszolút előfordulási számot és a részesedési arányszámot. Az adattár második része az egyes nevek időszakonkénti megterhelését mutatja, s igen színes névanyag-ról árulkodik. A 105 év leforgása alatt 132 különböző férfi- és 106 női nevet használtak a faluban. Az Adolf, Alfonz, Herman, Szigfrid, Brigitta, Gertrúd, Regina, Szabina stb. nevek német hatásra utalnak. Érdekes az egyes nevek hirtelen feltűnése, gyors előretérése, majd ugyanolyan gyors visszaszorulása, pl. Balázs (0–18–5–1–0), Dániel, Eliás, Jakab, Éva, Gertrúd, Paulina.

Németh Marietta

Hajdú Mihály: Keresztnevszótárak repertórium.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1977. 75 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 3.)

Nagy segítség ez a könyv a névkuatók számára, ugyanis a világ nálunk nem vagy csak nehezen fellelhető keresztnevszótáiról is tájékoztatást nyújt. Értékeli őket, rámutat pozitívumaikra, illetve hibáikra, hiányosságaikra. Röviden beszámol fölépítésükről, terjedelmükről, a bennük földolgozott anyag jellegéről.

A bevezetőben megemlíti a magyar névtani bibliográfiákat. A továbbiakban sorra veszi a mártírológiumokat, a költött személyek névlexikonait, a történeti, majd a leíró névszótárakat. Szó esik a mezopotámiai, babiloni, egyiptomi, klasszikus görög és a római neveket tartalmazó gyűjteményektől az európai népek névtárain keresztül a japánig szinte minden fontosabb és kevésbé fontos munkáról. Sőt, helyet kapnak többek között az amerikai indián, a maláj, a ceyloni és a nigériai névjegyzékek is. Az egyes fejezetek végén a magyar gyűjtemények, szótárak ismertetése áll.

Németh Marietta

Hungarológiai Közlemények.

1977. 30–31. szám. Újvidék, 1977. 190 l.

A Hungarológiai Közleményeknek ez a magyar nyelvészeti tematikájú kettős száma jubileumi kiadvány.

Tematikusan elrendezett tudományos dolgozatokat és recenziókat tartalmaz.

1. A nyelv és nemzetiség kérdésével, annak múltjával és jelenével foglalkozik *Borivoj Pupić* írása. *Varga László* a társadalmi-politikai szervezetek és a nyelvi egyenjogúság összefüggését vizsgálva kiemeli az anyanyelv jelentőségét a művelődésben és általában a szellemi élet terén, valamint az ember önmegvalósításának, társadalmi lényvé válásának folyamatában. „...a sarkigazságok közé tartozik, hogy az ember anyanyelvén tudja legkételetesebben, legvilágosabban és legteljesebben kifejezni akarását, elhatározását, kifejezésre juttatni egész önmagát”. A közvetlen demokrácia szélesedésével az anyanyelv szerepe tovább nő, ezért „a szabad és egyenrangú nyelvhasználat ügye a nyelvművelő buzgólkodáson túl egyre inkább valóságos közüggé lett, s ennek folytán a szervezett politikai közélet rendszeres működési területének érdeklődési körébe került”.

2. A társadalom és nyelv összefüggéseivel négy írás foglalkozik: *Dušan Jović* a marxista nyelvszemléletről szólva néhány fontos kiindulópontot elemmez, nyelvi példák-
kal támasztva alá az elmondottakat: – a) a dialektikusság elve, a nyelvi struktúra belső dialektikájának a feltárása; ezzel kapcsolatban leszögezi, hogy „a belső nyelvi struktúra dialektikájának a vizsgálatakor a nyelvet nem szabad kiszakítanunk természetes környezetéből, abból a világból, amelyet jelöl, amelyikre vonatkozik”; – b) a nyelv és a társadalom viszonya, a társadalmi viszonyok hatása a nyelvi rendszerre és a nyelvhasználatra; – c) a nyelv keletkezése és dialektikája közötti összefüggések, a nyelv, a szubjektív és az objektív valóság viszonya.

Junger Ferenc: Adalékok a kétnyelvűség vizsgálatához a Drávaszögben című dolgozatában azt a társadalmi-politikai és művelődési alapszituációt vázolja fel, amely kiindulópontul szolgálhat majd a felmérése során kapott adatok elemzésekor. (Kérdőíves felmérést végzett Horvátországban, Pélmonostor községben négy általános iskola 180 tanulója körében az anyanyelv és a környezetnyelv használatának okaival, körülményeivel kapcsolatban.)

Molnár Csikós László azt tekinti át, hogy mennyire általános „A magyar nyelv használata a községi képviselőtestületekben és a községi közigazgatási szervekben”. A magyar községekben végzett felmérés eredményeit mutatja be (például a fordítószolgálat

helyzetét, segédanyagokkal való felszereltségét, a különböző gyűlések, hivatalos iratok nyelvhasználatát stb.). *Albina Lük* a Murántúlon végzett kétnyelvűségi vizsgálatokat egyes (szlovén-magyar) lakosságú községek kétnyelvű iskoláiban. Azt mérte fel, hogy „hogyan alakul a kommunikációs tevékenység, a nyelvi magatartás az olyan kétnyelvű környezetekben élő egyéneknél, ahol politikailag és jogilag mindkét nyelv egyenrangú, illetve hivatalos státussal rendelkezik. Továbbá: a két nemzetiség megközelítőleg azonos beszéd-készséggel rendelkező tagjainál milyen mértékben befolyásolja a nyelvhasználatot a társadalmi helyzet és a társadalomban betöltött szerepkör”.

A kötet harmadik témaköre a kontrasztív nyelvvizsgálat. Ezt két tanulmány képviseli: *Keck Balázs*: Az egyes számú halmazott alany és az állítmány számbeli egyeztetése a magyar és a szerbhorvát nyelvben; *Bányai Lajos*: A szerbhorvát *za-, iz-, na-* prefixumos igék ekvivalensei a magyar nyelvben.

A negyedik téma: a földrajzi nevek. *Penavin Olga* a Jugoszláviában (az utóbbi 15 évben) folyó magyar névgyűjtésről számol be. Sok egyetemi és főiskolai hallgatónak, gyakorló pedagógusnak, általános iskolák Nyelvművelő Köreinek hosszú és lelkes munkája eredményeképpen 21 vajdasági járás helységeiből van összegyűjtött földrajzi névanyag. Az adatok ellenőrzését, feldolgozását, a levéltári anyag begyűjtését a két szerkesztő, *Penavin Olga* és *Matijevics Lajos* végzi. A személynévgyűjtés szűkebb keretek között folyik. Gazdag irodalomjegyzék egészíti ki az elmondottakat. *Kaszás József* tanulmánya a történeti névtant képviseli. A Lendva/Lendava környéki történeti és jelenlegi földrajzi névrendszer viszonyát vizsgálja gazdag névanyag és sokoldalú szempontok alapján.

D. Máti Mária

Irodalom és Nyelvtudomány.

Szerk.: *Katona Béla*. Nyíregyháza, 1977. 219 l. (Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. Tom. 7/C.)

A kötet két nagyobb részből áll. Az első nyolc tanulmányt tartalmaz, amelyek közül négynek a témája irodalmi, négynek pedig nyelvészeti. A második rész az 1974-es Nyíregyházi Anyanyelvoktatási Napok előadásait és a szekciók munkájáról készült jelentéseket nyújtja.

Csorba Sándor: A Kölcsey-arcmások történetéből című munkája (15 melléklet) számbaveszi azokat a Kölcseyről készült arcképeket, amelyekről biztos tudomással bír az irodalomtörténet, de a kép elveszett; azokat, amelyek mai napig fönmaradtak, de alkotójuk ismeretlen, végül pedig részletesen foglalkozik az ismert mesterek által készített művekkel és azok megalkotásának körülményeivel.

Margócsy József: Visszaemlékezés Fehér Gáborra – a kevésbé ismert író életét, pályáját méltatja az ünnephez illő szavakkal.

Katona Béla: A jugoszláviai magyar irodalom című tanulmánya a Vajdaság irodalmi életének múltját, jelenlegi fórumait mutatja be először, majd egyenként számbaveszi a közelmúltban elhunytak (Sinkó Ervin, Szirmai Károly, Majtényi Mihály, Börcsök Erzsébet, Laták István és Thurzó Lajos) tevékenységét.

A ma élőket három nemzedékre osztja.

Míg az első két nemzedékről, tevékenységükről beható elemzésre törekszik, a fiatalabbakat együttesen mutatja be rövid leírásban. Befejező részében az irodalomtudomány műhelyeit és kutatóit ismerteti.

Bachát László: Szólítónév-vizsgálatok a felső tagozatos általános iskolás tanulók körében című adatgazdag dolgozata harminc különböző iskola (27 település) tanulóinak szólítónévét vizsgálja.

Orosz Béla: Családnevek Nyíregyházán a XVIII. század második felében című ta-

nulmányának első része a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 6/C kötetében jelent meg. Ez a második közlemény folytatja az ott megkezdett fősorolását a fölkutatott családneveknek. A keresztnévi eredetűeknek egy részét, az áttelepülésre utalókat, foglalkozást jelölőket és a foglalkozásra utalókat tartalmazza ez a rész.

Székely Gábor: A német nyelv rokonsági elnevezéseinek összevetése a magyar és orosz nyelv családi kapcsolatokat jelölő kifejezéseivel című cikke a kontrasztív nyelvtudománynak érdekes és értékes tanulmánya. Sok ábrával és táblázattal teszi szemléletesé mondanivalóját.

Az 1974. június 23-tól 25-ig Nyíregyházán megtartott Anyanyelvoktatási Napok előadásából első helyen *Rácz Endre* rövidített változatú előadásszövege áll. Címe: Anyanyelvi nevelésünk grammatikai alapjáról, s benne az iskolai nyelvtani anyag korszerűsítéséről, a klasszikus grammatika megújításáról olvashatunk.

Temesi Mihály: Beszédművelés az iskolában címmel a beszédkultúra megjavításának lehetőségeit fejti ki.

Szathmári István: A stilisztikai kutatások újabb eredményei címmel beszámol a stilisztika gazdagodásáról, bizonyos pontokon való ellentmondásosságáról és ennek tisztulási folyamatáról. Ismerteti az utóbbi idők jelentős stilisztikai alkotásait: kézikönyveit, tanulmányköteteit, s kiemel néhány rövidebb, de jelentős dolgozatot is. Szól a stilisztikai szemlélet kialakulásáról az érintkező tudományágakban, külföldi stilisztikák fordításairól, a stilisztika oktatásáról és a jövőben javasolt kutatási irányokról, teendőkről.

Szépe György: Az általános nyelvészet problémája az anyanyelvi nevelésben című előadásában először a magyar és az általános szempontok egységéről, majd a nyelvi tárgyak és a nyelvi nevelés egységéről beszél. A nyelv sajátosságait az oktatás szempontjából elemzi, s kitér a nyelvről szóló ismeretek és a nyelvi viselkedés összefüggéseinek bemutatására is.

Lőrincze Lajos középiskolai és *Temesi Mihály* általános iskolai szekcióvezetői beszámolója zárja a kötetet. *Hajdú Mihály*

Király Péter: *A magyarok említése a 811. évi események óbolgár leírásában.* Budapest, 1977. 58 l. (MNYTK 148.)

A magyar honfoglalás, illetve annak kutatása iránt megújult érdeklődés eredményezte, hogy elkészült a honfoglalás írott forrásainak új kiadási terve. A korábban kevés figyelemre méltatott szláv forrásanyag feldolgozását Király Péter végezte, s e munka során találkozott a 811. évi bolgár-bizánci háború leírását tartalmazó óbolgár kéziratokkal.

Három olyan szláv kézitről tud, amelyben a bolgárok szövetségeseiként egy Egrevge-Ugre nevű nép említetik. Az iratok nyelvi és helyesírási elemzése után valamenynyit XII–XIV. századi (középbolgár kori) másolatnak tartja, de nem látja igazolva azt a feltevést, hogy görög forrásból erednek, annak alapján készültek.

Részletesen elemzi az Qgre és változatai hangfejlődését az ószlávtól az egyes szláv nyelvekig, különös tekintettel a bolgárra. Ennek alapján a kéziratok alapszövegét a X. századra teszi. A következőkben az Qgre és az onogur népnevek összefüggését, illetve e népek (ti. a magyarok és onogurok) kapcsolatát vizsgálja, s részletesen ismerteti az ezzel foglalkozó kutatói állásfoglalásokat. Király a névátvitelre három magyarázatot lát elfogadhatónak: 1) a magyarok az onogur törzsszövetség tagjai voltak 2) nyelvcsere történt – az onogurok átvették a finnugor magyarok nyelvét, de a népnév megmaradt 3) az onogur törzsszövetség felbomlott, a magyarok a régi onogur lakóhelyen maradtak és örökölték a népnevet. A névátvitel időpontját a V–VII. századra, megszilárdulását a VII.

század végére teszi. Az Qgre nevű nép a IX. század elején Kiev, a Krim, az Al-Duna és a mai bulgária területén fordul elő, Pannóniában a IX. század második felében, 860-tól (ezzel kapcsolatosan felmerül a kettős honfoglalás elmélete is).

A kéziratokban előforduló Qgre népnév értelmezéséről alkotott véleményeket részletesen ismerteti Király, de nem tartja elfogadhatónak sem azokat, amelyek szerint az Qgre nevű nép és avarok egyazon nép lennének, sem azokat, amelyek szerint az Qgre az onogur, onogundur, magyarul nándor néven korábban szerepelt dunai bolgárok elnevezése. Ehhez kapcsolódóan ismerteti a bizánci és szláv forrásokban előforduló népnevek használatának módját, melynek alapján e források megbízhatósága is megállapítható.

A továbbiakban a szláv elbeszélő források népnév-használatával foglalkozik a szerző, s ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy az Egre-Vegre-Ugre néven szereplő nép a IX. századi magyarsággal azonos, melynek kisebb csoportjai már 811-ben az Al-Duna vidékén éltek, s ettől kezdve hol mint a bolgárok szövetségesei, hol mint ellenségei, gyakran vettek részt Bulgária és Bizánc harcaiban.

Fodor Katalin

Kosztolányi Dezső: Gondolatok a nyelvről.

Válogatta és az előszót írta Murádin László. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

A kötet válogatás Kosztolányinak a nyelv tisztasága és léte ügyében írt avatott, aggodó felelősségű cikkeiből, írásaiból.

Napjainkban, a tervszerű, gondos felmérésekre alapozó nyelvművelés idején is felülmúlhatatlan Kosztolányi elvi szilárdságú nyelvművelése annak ellenére, hogy tudományos értelemben nem mondható rendszerszerűnek. Az író felkészültsége, művészi hitele, etikája rangot biztosít. Minden nyelvművelő írása, akármilyen tárgyú legyen is az, egy-egy rejtett vagy nyílt vallomás arról, amit a nyelv a közlés eszközén, az önkifejezés lehetőségén túl jelent: egy egész nép jellemzőinek, észjárásának, történelmének, kultúrájának foglalatát.

Heverdle Lászlóné

Kovalovszky Miklós: Nyelvfejlődés – nyelvhelyesség.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 221 l.

A könyv első negyedében vázolja azokat az elveket Kovalovszky, amelyek jellemzik a modern nyelvművelést, és amelyeknek figyelembe vételével elemzi és értékeli a szerző az utóbbi másfél évszázadban végbemenő nyelvi változásokat és a ma nyelvi jelenségeit a könyv további, háromnegyed részében.

Az elvi, elméleti részben tisztázza Kovalovszky a nyelvtudomány és a nyelvművelés viszonyát, és – Deme Lászlóval együtt – „cselekvő nyelvtudomány”-ként határozza meg a nyelvművelést. Hangsúlyozza azt is, hogy a nyelvművelés egyben emberművelés is, és kiemeli a nyelvművelés és az anyanyelvi oktatás összefüggéseit. A nyelvművelés vezérelvét a következőkben határozza meg: „...ki kell elemeznünk a nyelvi változások eredőjét, s nyelvünk belső törvényszerűségeinek megfelelően, ennek irányába vezetni fejlődésének útját, meghatározva bizonyos távra – számolva a folytonos változásokkal – a helyes nyelvhasználat normáját”. A nyelvhelyességi normák közül a legfontosabbnak a „mindenkori művelt nyelvszokást” tartja, de számol a nyelvszokás állandó fejlődésével, változásával is. Dialektikus szemlélettel a nyelvrendszer sajátosságainak,

a fejlődési tendenciáknak, a kommunikációs igénynek és hasznosságnak szempontjából mérlegeli és ítéli meg a nyelvművelő az egyes nyelvi jelenségeket, hol az egyiket, hol a másikat alkalmazva mértékül, hol pedig összeegyeztetve azokat. A mérlegelés főbb szempontjai részletesebben a következők: a kérdéses változat szükséges-e; tartalmilag megfelelő-e; alakilag beleilleszkedik-e nyelvünk rendszerébe; stilisztikai szempontból értékes-e; jól hangzik-e; megfelel-e a gazdaságosság, tömörség kívánalmának.

A könyv nagyobbik részében a nyelvművelő szemével elemzi és értékeli Kovalovszky a nyelvszokás által véglegesen még nem szentesített nyelvi jelenségeket. Minden változást, minden jelenséget természetesen nem ölelhet fel a könyv: a szerző anyagából (2500 cédula) a legjellegzetesebb és a legfontosabb nyelvi tényeket választotta ki.

A nyelvi változások első csoportja a régebbi eredetű, de még folyamatban levő jelenségeket öleli fel. A hangállomány jelenségei közül foglalkozik a könyv a magánhangzók és a mássalhangzók megrövidülésével, az emfatikus hangzónyúlással, a hibás magánhangzó- és mássalhangzónyújtással, az illeszkedés vitatott kérdéseivel és a „betűjés” hibájával. Sikra száll a zárt *e* megőrzése mellett, mert e hang használata színesebbé, kellemesebbé teszi nyelvünk hangzását. A Szó- és alaktan című fejezetben helyet kap a szóhasadással keletkező alakpárok, a *fő*- előtagú összetételek, a határozóragos alakpárok és a fosztóképzős alakváltozatok bemutatása és értékelése. A Szóképzés című alfejezetben elemzi és értékeli a nyelvújítási szavakat és szóalkotási módokat a szerző. A Mondattan című fejezet Az állítmány című alfejezetében a *szabad* melléknév szófaji jellegének bővülésével és igeiként történő ragozásával, valamint a *muszáj* használatával foglalkozik Kovalovszky. Az ikes igék ragozása című alfejezetben sor kerül a mai kevert állapot bemutatására és az egyes ragozási csoportok elkülönítésére. Foglalkozik a könyv a szenvedő igékkel és ezek névszói származékaival. Fontos nyelvhelyességi kérdést vet fel az állapotthatározói igeszerkezet (-va, -ve + létige) használata. Ismerteti a szerző az e szerkezet használatáról folyó vitákat, részletesen leírja a helyes használat elveit, eloszlatja a nyelvhelyességi babonákat, és bemutatja a szerkezet jelentésfunkcióit. Olvashatunk az állítmányként használt befejezett melléknévi igenévről és a hivatalos nyelvből elterjedt általános alanyú személytelen „terpeszkedő” kifejezésekről. Foglalkozik még az író a jövő idő alaki eszközeivel, a feltételes jelen ragozásának kérdéseivel, a -va, -ve -van, -vén képzős határozói igenév használatával, a -ban, -ben -ba -be határozóragok keveredésével, a *sem-se* tagadó-, illetve tiltószó szerep-összeolvadásával, az -n módrag elhagyásával és a határozós alakpárok kialakulásával.

A nyelvi jelenségek második csoportját a „nemrég felbukkant fejlemények” alkotják. Mivel a hangállomány megváltozása igen lassú folyamat, ebben a fejezetben nincs is hangtani rész. A Szókincs, alaktan című fejezetben szerepelnek az alábbi újabb nyelvi jelenségek: a szürkülés; a túlzó szóhasználat; a szólások, közhelyek; a jelentéssűrítő összetételek; az *ön*- előtagú összetételek; a jelöletlen határozós összetételek; és az elvonással keletkezett összetett igék. A szóalkotás módjai között számba vesz a könyv néhány vitatott képzésmódot, bemutat új jelentésben felújított szavakat, alak- és jelentésmegoszlással keletkezett szavakat, megismertet a rövidült alakból történt szóképzéssel, a fosztóképzős melléknévek keletkezésével és a szavak jelentésbővülésével. Részletesen foglalkozik a szerző a nyelvi takarékoságot legjobban szemléltető szórövidítésekkel: a szócsonkítással, az összetétel elemeinek egybevonásával, a betűszókkal és mozaikszókkal. Nagy teret kapnak a könyvben az igekötő-használat kérdései. Sorra veszi a szerző az igekötők jelentésfunkcióit, bemutatja az új jelentést vagy jelentésárnyalatot kifejező igekötős összetételek csoportját, utal az igekötős ige jelentéstömörítő értékére. Végül számba veszi az igekötő-használat stilisztikai vonatkozásait és nyelvhelyességi szempontjait. Alapos jellemzést kapjuk a hivatalos és a mozgalmi-közéleti nyelvek. Részletesen foglalkozik Kovalovszky az ifjúság nyelvvel. Olvashatunk még a többesjel előtt

megjelenő kötőhangzókról, a birtokragos szók *-i* képzős alakjáról és a szópályázatok fontosságáról. A Mondattan című fejezetben ír a szerző a sorszámnevi jelző eltűnéséről, a birtokos jelző *-nak, -nek* ragjának elhagyásáról, a névutószerű kifejezések és az elől álló névutók elterjedéséről, a feltételes mód „gépies sablonjai”-ról és a *suksük*-nyelvről.

Kovalovszky műve jól példázza, hogy a modern nyelvművelő munkát a „megfigyelés, józan mérlegelés, bírálat és türelem” jellemzi.

A tanulmányt részletes, szemléltetően tagolt, nyelvi példákat is hozó tartalomjegyzék vezeti be. Bár minden fejezethez gazdag bibliográfia tartozik, a könyvet is bőséges irodalomjegyzék zárja.

A. Molnár Ildikó

P. Lakatos Ilona: Adatok Jászberény regionális köznyelvéhez.

(Néhány hangtani jelenség Jászberény mai nyelvében.) Budapest, 1977. 141 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 25.)

A dolgozat néhány olyan hangtani jelenség mai állapotát vizsgálja Jászberény nyelvében, amely viszonylag a legtávolabb esik a köznyelvi normától, és amelyben leginkább megőrződött a korábbi nyelvjárási jelleg. Ilyen a magánhangzók minőségi különbségei közül az *e-ë* hangviszony és az *i-zés* (az *e-i*, illetve *é-i* variáns megjelenése), a mássalhangzók minőségi különbségei közül a *k-g*, *t-d* zöngés-zöngétlen alakpárok használata, a palatalizáció (*d-gy*, *l-j*, *n-ny*, *t-ty* váltakozás), a teljes hasonulás érvényesülése (*sz+s*, *z+s*, *l+j*, *d+n*, *d+l* hangkapcsolatokban) és az *l* hang különböző fonetikai helyzetekben történő kiesése.

A munkában megtalálható a vizsgált jelenségek statisztikai feldolgozása összesítve és egyes szavakra lebontva, mind számszerűen, mind százalékosan. A szerző az adatokat az életkor és az iskolai végzettség szerint, valamint nemek közötti megoszlásban is közli. A magyarázó részben Lakatos összeveti gyűjtésének eredményeit a mai magyar köznyelvi normával és a jászberényi nyelvvel foglalkozó korábbi munkák adataival. Ez teszi lehetővé, hogy a fejlődés irányát is megjelölje.

A könyvben megtalálható az adatközlők gyűjtőlapja, valamint a kérdőív kikérdezése során összegyűjtött teljes anyag.

A. Molnár Ildikó

Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. I.

MTA Könyvtár, Budapest, 1977. 430 l. (Budapest Oriental Reprints. Series A 1.)

A Kőrösi Csoma Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia reprint sorozatot indított, melyben a magyar keletkutatás képviselőinek maradandó alkotásait teszi hozzáférhetővé az orientalisztika iránt érdeklődők számára. A Budapest Oriental Reprints A sorozata magyar orientalisták magyar nyelvű műveiből, a B pedig a magyar és külföldi szerzők magyar orientalisztikai studiumokkal kapcsolatos, nehezen elérhető, idegen nyelvű műveiből jelenteti meg a legfontosabbakat. Ligeti Lajos tanulmánygyűjteményének első része nyitja az A sorozatot.

A most megjelent első kötet (40 tanulmány) Ligeti jövevényszó-kutatásait tartalmazza. „Egyesével vagy csoportosan közölt szómagyarázatai honfoglalás előtti török jövevényszavaink igen tekintélyes hányadát érintik, s összességükben szinte minden olyan hang-, alak-, jelentés- és művelődéstörténeti kérdést fölvetnek, amelyek az ősmagyar nyelv vándorlások-korabeli szakaszára vonatkozóan turkológiai oldalról fontossággal bírhat”. – (Írja Benkő az Előszóban.) A tanulmánykötet több írása egy-egy korábbi török etimológiát erősít meg újabb török és mongol adatokkal, mások új megfigyeléseket

tartalmaznak a régi etimológia cáfolatával. Magyarázataiban olyan elvi szempontok kristályosodnak ki, mint pl. az átvett török szó etimológiájának jelentősége (hogy a törökben eredeti elem, belső fejlődés útján keletkezett vagy más nyelvből származó jövevény); a kérdéses szó török nyelven belüli elterjedtségének, nyelvjáráshoz tartozásának, vagy más nyelvekbe való behatolásának kérdése; a mongol adatok jelentősége stb.

E szempontok érvényesítésével tárja fel pl. a *gyűrű* és *szérű*, *gyűszű*, és *szűcs* szavak kapcsolatát, a *gyöngy* szó vándorútját, elemzi a *bélyeg*, *bér*, *bilincs* szavunknak az előéletét stb. A régi török jövevénytörzsek mellett Ligeti néhány későbbi, azaz oszmán-török átvételt is megvizsgál (pl. a *kajsi* szót, a *nyelvet fogni* török eredetű tükörkifejezést stb.). Egyik tanulmányában a XVII. századi nagy török utazó, *Evlja Cselebi* útikönyvében található magyar szójegyzéket elemzi.

A kötetben a szerző saját kutatási eredményein kívül bemutatja *Gombocz Zoltán*nak egy három lapos jegyzetét (kézirátát), amit Gombocz a török nomenverbumokról való színüleg egyetemi előadásaihoz készített.

A Ligeti Lajos tanulmányait tartalmazó második kötet a szerzőnek a magyar őstörténetre és a keletkutatás egyéb területeire vonatkozó cikkeit foglalja majd magába.

D. Máta Mária

A magyar hangtan válogatott bibliográfiája (-1970).

Szerk.: Bolla Kálmán és Molnár József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 231 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fonetikai Tanszékének tanárai és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Fonetikai Osztályának kutatói – *Bolla Kálmán* és *Molnár József* irányításával – 1974-ben kezdték el a kötet anyagának összegyűjtését. Két esztendei munkájuk eredményeként jelenhetett meg az első magyar hangtani bibliográfia.

Az eddig megjelent magyar fonetikai munkák leltárba vételével az elődök iránti tiszteletet fejezték ki, ugyanakkor lehetőséget adtak arra is, hogy a beszédkutatással foglalkozó tanulmányok gyűjteményének közreadásával – a további eredményes munka érdekében – áttekinthetőbbé, érthetőbbé váljék a tudomány szak jelenlegi állapota.

”Magyarországon a fonetika egész problematikáját átfogó, az alapkutatások mellett az alkalmazási területekre, továbbá a határterületekre is kitékintést nyújtó szakbibliográfia eddig nem készült. Ezt a hiányt szeretnénk pótolni a magyar hangtan válogatott bibliográfiájának közreadásával” – írja Bolla Kálmán a kötet előszavában.

A munka szakrendi beosztása túllép a mai nyelvészeti hangtan belső tagozódásán, szélesebb területet ölel fel.

A fonetika története című részben bibliográfiákat, szemléket, a fonetika művelőiről szóló írásokat, kongresszusi beszámolókat, a tudományos élet eseményeiről szóló híradásokat, külföldön megjelent műveket, hangtani kérdéseket is tartalmazó nyelvészeti munkákat, tudománytörténeti cikkeket talál az olvasó.

A beszédhangok fonetikája című fejezet rendkívül gazdag. A beszédhang-vizsgálat elméleti és módszertani kérdései után azok általános jellemzése, rendszerezése, majd a nyelvjárásokkal foglalkozó művek felsorolása következik. A beszédhangok képzése, kvantitása, akusztikája, percepciója után a hangváltozásokat, ez után a beszédhangok nyelvi funkcióját vizsgáló tanulmányokat, majd a kontrasztív vizsgálatokat találhatjuk.

A *hangsorok fonetikai jelenségei, a hangkapcsolatok jellemzői* (a beszédmű lineáris tagolása, a hangok egymásra hatása a hangsorban, hangkapcsolódási szabályszerűségek a magyarban) utána a *szupraszegmentális hangjelenségekkel* (általában a beszéd dinamika, dallama, ritmusa, irama és tempója, beszédszünetek, hangszínváltások), majd

a beszéd statisztikai vizsgálatával, a helyesírással, a transzkripcióval foglalkozó cikkek adatai következnek.

Az alkalmazott fonetika című fejezet az orthoepiával, a kiejtési normával, a köznyelv-irodalmi nyelv tárgykörével, a beszédműveléssel, a beszédtechnikával és a beszédművészettel, a beszédpatológiával, a logopédiával és a süketnémák oktatásával kapcsolatos munkákat sorakoztatja fel.

A bibliográfia utolsó fejezete a *határterületekről* szól (akusztika, pszichológia, kommunikáció, stilisztika, a költők és írók nyelve, verstan).

A kötet megértését, kezelhetőségét előszó, forrásjegyzék, a rövidítések és a jelek magyarázata segíti.

Polónyi Szilárd

Magyar kódexek. Festetics-kódex.

Szerk.: Molnár József. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport, Budapest, 1977. 6+418 l.

A Festetics-kódex hasonmás kiadásával az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja régi kezdeményezést folytat: „Célunk továbbra is, hogy a nyelvünk története iránt érdeklődő közönség számára hasonmásban tegyünk hozzáférhetővé régi magyar nyelvű kódexeinket.”

A most induló sorozat előzménye a Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének, majd az Erdélyi Tudományos Intézetnek, 1944-től 1971-ig pedig a Magyar Tudományos Akadémiának a Codices Hungarici című sorozatában megjelent, összesen hét kiadványa volt.

A Festetics-kódex teljes hasonmás kiadásával sikerült elkerülni a betűhív kiadások filológiai megbízhatóságát veszélyeztető hibákat. Molnár József, a sorozat szerkesztője, a kötet faksimile szövegének gondozója, előszavának írója így egészíti ki: „Csak abban az esetben térünk el a hasonmás közlésétől, amennyiben ez nyomdatechnikailag nem lehetséges, és a fennmaradt kéziratos könyv fontossága megköveteli a kiadást, akkor a lehető legpontosabb betűhív kiadást választjuk.”

A Festetics-kódexet az eredeti méreteivel azonos nagyságban adták közre. Ez a mű a XV. század végén, 1493 táján készült. Kinizsi Pál 1492-ben súlyos betegségbe esett. Erre az alkalomra, Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára írták ezt a horáriumot (világiak számára készült imakönyvet) a nagyvázsonyi pálos kolostorban. Nevét egykori birtokosáról, a Festetics családról kapta. A szépen ékesített pergamen kódex csaknem teljesen egy kéztől származik. Zsoltárai – bár nyelvileg eltérnek attól – az Apor-kódex fordításain alapulnak.

A 209 számozott levélből egy hiányzik, ez a Czech-kódexből pótolható.

Az eredeti kódexet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik, száma MNy. 73.

Polónyi Szilárd

A magyar nyelvjárások atlasza VI. rész.

Szerk.: Deme László és Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 14 lap + 201 térkép.

A magyar nyelvtudomány egyik legnagyobb vállalkozása fejeződött be A magyar nyelvjárások atlasza VI. részének megjelenésével. Sok kiváló nyelvjárásutató több évti-

zedes munkája eredményeként készült el ez a nemzetközi összehasonlításban is jelentős alkotás. Az adatgyűjtő munkát még az 1950-es években végezte egy munkaközösség, amelynek tagja Benkő Loránd, Deme László, Imre Samu, Kálmán Béla, Kázmér Miklós, Keresztes Kálmán, Lőrincze Lajos és Végh József volt. A munkaközösség elnöke a magyar nyelvatlasz-munkálatok elvi és gyakorlati megalapozója Bárczi Géza lett. A munkálatok során közreműködött még Balogh Lajos, Farkas Vilmos, S. Meggyes Klára és Szépe György. Ez a viszonylag kis számú kutatógárda az adatoknak hatalmas mennyiségét gyűjtötte össze és tette közzé a nyelvatlasz hat kötetében, megmentve ezzel olyan nyelvi értékeket, amelyek azóta nehezen vagy egyáltalában nem lennének kutathatók, mivel az egyre köznyelviessé váló beszédből a perifériára szorultak, nagy részük az elmúlt évtizedek alatt kihalt, vagy kihalóban van.

Nézzünk meg néhány számadatot a fentiek bizonyítására! A magyar nyelvterület 378 helységében végeztek adatgyűjtést a kutatók. Közreadtak a hat kötetben összesen 1162 térképlapot. A gyűjtés sokkal több nyelvi tényre terjedt ki, amelyek munkatérképekre is kerültek, de különböző okok miatt egy részük nem került kiadásra, s csak Balogh Lajos tájékoztatásából tudunk róluk (MNy. LXVII,362–9). Vegyük hozzá ezekhez még azt, hogy szinte majdnem mindegyik szónak több ejtészváltozatát is följegyezték az egyes kutatópontokon, így egyáltalában nem irreális azt állítani, hogy félmilliónyi adatot tartalmaz a hat kötet együttesen. Természetesen ez az 1977-ben megjelent kötet csak a megfelelő hányadát nyújtja ennek a számnak, de hallatlanul nagy eredménye és nyeresége nyelvjáráskutatásunknak.

Az előző kötetekhez képest változott ennek a VI. résznek a struktúrája, az egyes térképlapok nyelvi szempontú értékelési lehetősége is. Míg eddig meglehetősen nagy számban szerepeltek fonetikai és lexikai kérdésekre választ adó térképek, az új kötetben kevesebb a fonetikai, és alig található lexikai lap, megnövekedett azonban a morfológiai jellegű adatföltárások száma. Ez egyben ráirányítja a figyelmet nyelvjáráskutatásunk eddigi hiányosságaira is. Mindeddig a legszembetűnőbb, de legkényelmesebb megközelítéssel, a fonetikai kérdések vizsgálatával jellemezték általában a nyelvjárásokat. A szóképzés vizsgálata vagy mint érdekesség, vagy pedig teljességre törekvő szókincskutatásban nyilvánult meg. Alig tudunk felsorolni olyan munkákat, mint amilyen Imre Samu Felső-óri tájszótára, amelyben a jellegzetes nyelvjárási szavakat tárja föl a kutató. Morfológiai megközelítésű nyelvjárásbemutatásra pedig az utóbbi időben nincs példa. Az atlasznak ez a kötet az ilyen vizsgálatokhoz is anyagot, továbbfejleszthető ötleteket ad.

Érdemes közelebről is megnézni néhányat az ilyen típusú lapok közül. (A vizsgált térképlap után annak száma áll zárójelben.) A *gazda borja* (995) és a *tehén borja* (996) összevetése, az *asztalhoz* (1075), *biróhoz* (1067), *Sándorékhoz* (1124) valamint az *asztalnál* (1073), *birónál* (1068) és *Sándoréknál* (1124) vagy az *asztaltól* (1074), *birótól* (1066) és *Sándoréktól* (1123) egymás mellé állítása olyan lényeges nyelvjárási különbségekre irányítja rá a kutatók figyelmét, amelyeknek további adatokkal való kiegészítése és beható vizsgálata hasznos és szükséges lenne.

Jónéhány szónak több toldalékolt alakját is tartalmazza az atlasz, ami a paradigmák rendszereszerű megvizsgálására ad jó alapot a különböző nyelvjárási területeken. Ilyen például a *borjú* (992), amelynek a már említett két különböző jelentésű *borja* alakján kívül szerepel még a *borjút* (993), *borjúk* (994) és *borjas* (997) toldalékolt formája. Ugyanígy megtalálható egymás mellett a *disznó*, *disznónak*, *disznója*, *disznójuk*, *disznóitok* (985–989); *kertbe*, *kertben*, *kertből*, *kertetek*, *kertjük*, *kertünk* (1109–1114) továbbá az *ökor*, *ökröt*, *ökrünk*, *ökrötök*, *ökreink*, *ökreitek*, *ökreik* (998–1004) s még ezeken kívül számtalan szónak a grammatikai alakja, ami mind rendkívül érdekes összehasonlítási lehetőségre ad alkalmat.

Mindezek után joggal várhatjuk A magyar nyelvjárások atlaszának teljes megjele-

nése után nyelvjáráskutatásunk megújulását: új szempontú, új eredményeket adó vizsgálódások megindulását.

Hajdú Mihály

Magyar őstörténeti tanulmányok.

Szerkesztette: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 342 l.

A szakmai körökben „ezüstkönyv”-ként emlegetett szép kiállítású kötet a Kőrösi Csoma Társaság 1973. nov. 21. és 23. között tartott „őstörténeti konferenciájá”-nak előadásait tartalmazza.

A kötet bevezetőt, 21 előadást, négy rövid beszámolót és névmutatót tartalmaz.

A rendkívül gazdag, gondolatébresztő és tanulságos anyagból ezúttal csak három nyelvészeti témájú tanulmányról emlékezem meg – igen vázlatosan.

Benkő Loránd Magyar nyelvtörténet – magyar őstörténet című előadásában megállapítja, hogy a magyar nyelvtörténeti kutatásokból korábban hiányoztak az őstörténeti perspektívák, a figyelmet és az energiákat az ómagyar és a későbbi korok vizsgálata kötötte le. Kijelöli azokat a területeket és lehetőségeket – módszertani útbaigazítást is adva –, amelyeken megkezdhető a honfoglalás előtti kor megközelítése „a magyar nyelv felől”.

Gulya János Megjegyzések az ugor őshaza és az ugor nyelvek szétválása kérdéséről címen tartott referátuma ötletes módszer igénybevételével (glottokronológiai vizsgálatokkal) megkísérli kirántani a magyarság szekerét az ugor kor és etnikum kátyújából, azaz megpróbál némi fényt deríteni az ugorság (a manysik, a chantik és a magyarok) együttélésének majd szétválásának évtizedek óta kevésbé kutatott kérdésére. Végső következtetése: „Az ugor őshaza és az ugorok szétválása területileg a vogulok és az osztjákok lakta történeti területektől délre és valahol „nyugatra” kellett hogy legyen.”

Hajdú Péter Preuráli nyelvi kapcsolatok című előadása a szerző e témával kapcsolatos évtizedek óta tartó kutatásainak újabb eredményeit tartalmazza. Szellemes fejtegetéseiben a nyelvtudomány legnehezebb s legrejtélyesebb protolingvisztikai kérdéseire keresi a választ, nevezetesen azokra a különös „rokonságszerű” kapcsolatokra, amelyek az uráli – indogermán – altáji s több paleo-szibériai nyelv, illetve nyelvcsalád szókészletéből és grammatikájából is kimutathatók. Fejtegetéseinek summája: „Az őskőkori nemzetségi nyelvek areális érintkezései, integrálódási és differenciálódási folyamatainak áttekinthetetlen szövevénye hozta létre tehát egyrészt a rokon nyelvek családjait (bár ez nem volt éppenséggel szükségszerű, hiszen számos izolált helyzetű nyelv is fennmaradt) és az ezek között tapasztalható affinitási jegyeket. S mindez pedig arra mutat, hogy Eurázsia pre-nyelveinek vagy legalábbis e nyelvek zömének bölcsője geográfiailag összefüggő területre helyezhető.”

Ez a néhány kiragadott előadásrészlet is érzékelteti az őstörténet tudományának összetettségét, diszciplináinak egymásrautaltságát, de a kutatómunka rendkívüli nehézségeit is.

Domokos Péter

Manherz, Karl: Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 189 l. + 90 nyelvföldrajzi térkép + 3 ábra.

E könyv része annak – az NDK Tudományos Akadémiája és a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia együttműködésével végzett – nagyszabású munkának, amelynek célja a magyarországi német nyelvjárások feldolgozása és nyelvatlasz formájában történő rögzítése.

Manherz Károly munkája a nyugat-magyarországi német nyelvjárásokat dolgozza fel Győr-Sopron, Vas és Veszprém megye 39 kutatópontján gyűjtött adatok alapján.

A bevezetőben a szerző foglalkozik a terület kutatástörténetével, a gyűjtőpontokkal, a gyűjtés módszerével, továbbá a terület földrajzi, települési arculatával, gazdasági életével és történelmével.

A kötet fő részét a terület német nyelvjárásainak történeti hangföldrajza foglalja el. A mai hangállapot és hangképzési sajátosságok leírása után sorra veszi az ófelnémethez-óbjorhoz viszonyítva a fő- és mellékhangsúlyos magánhangzókat, a mássalhangzókat. Gazdag példaanyag alapján vizsgálja földrajzi eloszlásukat.

A következő rövid fejezet a terület szóföldrajzi érdekességeire hívja fel a figyelmet.

A nyelvészológiai fejezet gyökeresen új aspektusból világítja meg a tárgyalt kérdést; jellemzi az egyes társadalmi rétegek: parasztok, iparosok s az értelmiség nyelvi fejlődése közti különbségeket, a városok hatását a nyelvfejlődésre. Végül a halászat, a gyertyamártás, a kenderfeldolgozás és a paraszti munka szakszókincsével foglalkozik részletesebben.

A könyv fontos része a 60 hangtani és 30 szóföldrajzi atlasztérkép.

Mollay Erzsébet

Márton Gyula – Péntek János – Vőd István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 469 l.

Közismert tény, hogy egyik nyelvben sem teljesen egyaránt oszlanak meg a kölcsönszavak a különböző nyelvi rétegek között. Mind a függőleges mind pedig a vízszintes nyelvi tagolódás lényeges különbségeket mutathat bizonyos jellegű jövevényszavak tekintetében. Törvényszerű, hogy a peremnyelvjárások, a külső nyelvjárási szigetek sokkal több jövevényszót tartalmaznak a velük érintkező nyelvből, mint a távolabb levőből, vagy a távolabbi nyelvjárások ugyanebből a nyelvből. Ezt bebizonyította már Márton Gyula előző monografikus munkája (*A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai.* Bukarest, 1972.), és ezt bizonyítja ez a vaskos kötet is.

A szerzők bevezetőjükben foglalkoznak a kérdés múltjával, az eddigi kutatásokkal és általában a magyar nyelvbe került jövevényszavak kutatásának bemutatásával. Ismeretik munkamódszereiket, forrásait, s magának a tárgyalt anyagnak statisztikai adatait, címszavaik összetételének különböző szempontú arányszámait mutatják be. Mivel ez sok információt ad az egész kötet tartalmára vonatkozóan, hadd idézzünk belőle néhány fontosabb részletet!

„A tőlünk közzétett szótár címszavainak száma 4243. ... A magyar irodalmi nyelv szókincsének is alkotóeleme a román népnév és a következő tizenhárom szó: *áfonya, bani, batul, cimborá, ficsúr, furulya, hodály, lej, málé, mokány, palacsinta, poronty, tokány.* ... A magyar köznyelv, elsősorban a romániai regionális magyar köznyelv szókincséhez tartozik 58 szó ... Mintegy 216 szó (a szavak 5,09%-a) a hivatali nyelv szavaként került be a romániai magyarság szókincsébe. ... A legnépesebb a tájszavak rétege: 3586 szó, a román kölcsönszavak 84,50%-a. Közülük mintegy 235 (a szavak 5,54%-a, a tájszavaknak mintegy 6,55%-a) több nyelvjárásból adatható, tehát népnyelvi elemnek minősült, a többi 3351 (a kölcsönszavak 79,74%-a, a tájszavaknak pedig 93,44%-a) kevésbé elterjedt, éppen ezért táji jellegűeknek minősítettük őket.”

Megtudhatjuk, hogy a Romániai Magyar Nyelvjárások Atlaszában kézirata alapján

(amelynek több mint háromezer-háromezer adata 140 magyarlakta községből a kutatók rendelkezésére áll) hány román kölcsönszó van az egyes vidékek magyar tájszókészletében, hol volt eddig erősebb a román hatás, s hol gyengébb. A háromezer vizsgált szóból Érmelléken 10, Nagykároly környékén 14, ugyanannyi a Kissárréten a román kölcsönszó, míg ez a szám a Nagy-Szamos mentén 106, Belső-Mezőségben 113, a külső nyelvjárásszigeteken, a moldvai csángó nyelvjárásokban pedig eléri a 3–400-at is.

Nagyon érdekes és több tudományág számára is hasznos a kölcsönszavak fogalomkörök szerinti megoszlásának ismertetése. A 14 jelentéstani csoportból nézzük meg a lényegesebbeket! Az ember és az emberrel kapcsolatos (testrészek, betegségek, tulajdonságok, cselekvések stb.) fogalmak közül 689 szó román eredetű, a rokonsági fogalmak közül 156, az öltözködés és viselet szakszavai közül 251, a táplálkozáséból 205, a természetre vonatkozó szavakból 459 románból való átvétel a különböző erdélyi magyar nyelvjárások összességében.

Ezek a szavak találhatóak meg a kötet szótári részében (39–419).

A címszó a magyarban használatos vagy leggyakrabban előforduló alakjában közli a kölcsönszót. A szófaji utalást a nyelvi rétegre való rövidített közlés követi. A tájnyelvi és népnyelvi különbségtétel itt mennyiségi eltérésre, több vagy csak egy nyelvjárásban való előfordulásra enged következtetni. A jelentés, mint a tájszótárak legfontosabb része, megfelelő hangsúlyt kapott azáltal is, hogy magyar, román és német nyelven is megadják a szerzők. Ezek után állnak a legtöbbször hallatlanul változatos népi szóalakok pontos fonetikai lejegyzéssel, és mindig lokalizáltan. Ebből kaphatunk némi izelítőt az erdélyi magyar tájszótár módszereiről és anyagáról is, elsősorban kutatóhelyeiről, s természetesen az ott előforduló román kölcsönszavak alaki beilleszkedéséről. Ezután írott forrásokból, szaknyelvi, szépirodalmi fölhasználásáról olvashatunk a szónak, s népi példamondat is megvilágítja itt a jelentést, ha arra szükség van. Az első rész végén származékokat és összetételeket sorolnak föl, ha találtak ilyenre adatokat a szerzők.

A szócikk második nagy része etimológiai jellegű. Itt a román szóalak áll elől román köznyelvi vagy nyelvjárási írott forrásokra való hivatkozással. Utána olvashatunk a beilleszkedés hangtani, jelentéstani és szóföldrajzi kérdéseiről. Végül az etimológiai szakirodalomra való utalások zárják az egyes szócikkeket.

A szótári részt helységnevjegyzék és a román szavak mutatója követi.

Hajdú Mihály

Máté Jakab – Schweiger Paul: Nyelvészet és matematika.
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1977. 99 l.

A nyelvészet és a matematika kapcsolata a strukturális nyelvészet térhódítása óta egyre egyértelműbb. A szerzők nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy a matematikai nyelvészetben nem a statisztikai módszer a legfontosabb. A kétségtelenül értékes eredményeket is felmutató statisztikai eljárás mellett a matematikai nyelvészeinek olyan területei és módszerei vannak, mint az algebraikus nyelvészet, a modellálás, az információelmélet, a matematikai logika.

A szerzők hét fejezetre tagolják könyvüket, több helyen magyar szövegen szemlélve az elemzési módszereket. 1. A strukturális nyelvészet mibenléte és fő irányai című fejezetben a strukturalizmus kialakulását, a strukturalista nyelvészet európai és amerikai áramlatait mutatják be tömören, legrészletesebben a Hjelmlev-féle glosszematikával foglalkozva. A strukturalista nyelvészet tekinthető a matematikai nyelvészet kiindulópontjának, írják a könyv második fejezetében (A matematikai nyelvészet a strukturális nyelvészet szerves folytatása, ahol az algebrai és a statisztikai nyelvészet mellett mód-

szertani kérdéseket is tárgyalnak. A gyakorlat és az elmélet kölcsönhatását elemzik a gépi fordításról írt fejezetben.) Az elméleti és gyakorlati kérdések taglalásakor hangsúlyozzák a szemantika fontosságát a nyelvi elemzésben. A szerzőknek ez az álláspontja a generatív grammatika bemutatásakor további hangsúlyt kap. Bírálják a szemantika nélküli elemzést, mivel a szemantikai tényező a mondat szerkezet meghatározója. Ennek a vezérgondolatnak a jegyében készült A nyelv mint jelrendszer című fejezet. A nyelvi elemzés módszere a logikai módszer, mivel a logika is nyelv, mely azt a módot írja le, ahogyan kialakul egy természetes nyelv szóalaksorai révén kifejezett ítéletek igazsága.

A kötet utolsó fejezete a jelentés problematikáját tárgyalja, kitérve a szó és a mondat szemantikai elemzésére. A könyv népszerűsítő munka, bár terminológiája nehezzé teszi.

Pusztay János

Molnár György: Székesfehérvár utcaeneveinek névtani vizsgálata.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1977. 38 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 4.)

A város történetének vázlatos ismertetése után általános áttekintést kapunk az utca-illetőleg a közterület-nevekről. Ebben a fejezetben módszertani kérdésekkel, kettős névfelhasználásokkal, utcanév-változtatásokkal is foglalkozik a szerző.

Az utcaenevek szerkezeti vizsgálata a névelemek egymáshoz való viszonyára, azok számára, a köznévi utótagok előfordulási számaira és arányszámaira, funkcióikra terjed ki.

Az utcanévanyag jelentéstani rendszerezése Az előtagok vizsgálata címet viseli. Hét nagyobb csoportba sorolja a neveket jelentésük alapján, de a legtöbb csoport sok alcsoportra tagolódik. Valamennyi elnevezési típusra példákat ad, s azok arányszámait – ahol lehet – összeveti Budapest és Szeged utcái hasonló neveinek arányszámaival.

Összegzésében megállapítja, hogy Székesfehérváron túlságosan sok a személynévből és földrajzi névből alakult utcanév, viszonylag kevés a természeti nevekből (növény-és állatnév) alakult közterületnév. Figyelemre méltó javaslatokat tesz a névanyag arányainak kedvezőbb, névtanilag helyesebb megváltoztatására.

Hajdú Mihály

A. Molnár Ildikó: Weöres Sándor költői nyelvének hangtanáról.

Budapest, 1977. 119 l. (ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 22.)

Amióta magyar költészet létezik, irodalmi viták, formai és nyelvi újítások tüzeiben formálódott annak eszköze, az irodalmi nyelv. Mai költői nyelvünk gazdagságához a latinos iskola újítóitól Arany Jánosig, Babitsig, Kosztolányiig minden nagy alkotó hozzájárult valamivel. Nem könnyű feladat az ilyen gonddal készült hangszeren legvirtuózabban játszó Weöres Sándor költői nyelvének vizsgálata.

A dolgozat feladata „számbavenni a költő hanghasználatának jellegzetességét” és „megvizsgálni azt, hogy hogyan állítja a művész a nyelv akusztikus elemeit a költői kifejezés szolgálatába”. Bő idézetanyaggal veszi sorba a szerző a hangutánzás, hangulatfestés, hangszimbolika kérdéseit, majd a ritmus, a rím és az alliteráció szerepét kutatja a versekben.

A. Molnár Ildikó dolgozata mégsem lenne több Weöres Sándor költői nyelvének szakavatott inventáriumánál, ha nem tudna a szerző néha letérni a hagyományosnak

tudott utakról. A fiktív szavakról, nyelvutánzásról, halandzsáról, továbbá a moraszám-láló hangsúlyos verselésről szóló részek a könyv legjobb lapjai. A fiktív szavak a regő-
léstől, ráolvasástól a gyermekdalokon keresztül a XX. sz.-i költészetig fontos élénkítői
a művészi nyelvhasználatnak. Egy fiktív nyelven íródott vers nyelvi-hangulati elemzése
pedig az elszigetelt halandzsza szavak és mondatok vizsgálatánál is izgalmasabb kísérlet.
Ezek a kérdések külön monográfiát igényelnének.

A Rongyszőnyeg verseinek csillámló zeneisége a gyerekeket éppúgy megragadja,
mint az irodalommal foglalkozó szakembereket. A szerző szerint „a szótagok időtarta-
ma és művészi szabályossággal ismétlődő hangsúlyok” együttesen alkotják a ritmus va-
rársát, és meggyőző bizonyítását oszcillográffal végzett vizsgálatok objektív adataival
támasztja alá.

Németh György

Molnár Ilona: A tartalmatlan hogy kötőszós összetett mondatok típusai szemantikai szempontból.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 108 l. (Nyelvtudományi Értekezések 94.)

A szerző jelentéstani oldalról közelíti meg a címben jelzett témát, a *hogy* kötőszós mellékmondatok használatának ugyanis szemantikai korlátai vannak. Tartalmatlannak minősít minden olyan *hogy* kötőszót, amely csupán azt jelöli, hogy utána valaminek a konkretizálása következik. Az ilyen mellékmondatot tartalmazó összetett mondatoknak közös jellemzőjük, hogy a főmondat egyik szavának mondatban kifejtendő tartalma van, vagyis a mellékmondat tartalomkifejtő szerepű. A *hogy* kötőszós mellékmondattal való tartalomkifejtést csak bizonyos jelentés-kategóriákba tartozó szavak teszik lehetővé. *Molnár Ilona* azt vizsgálja, milyen jelentésű szavaktól függenek, milyen szavak vonzanak elsősorban *hogy* kötőszós mellékmondatokat, s milyen szemantikai szerkezetek jellemzőek a velük alakult összetett mondatokra. Csoportosítása szerint a főmondat kifejtendő szavának és a mellékmondatnak a viszonya lehet belső és külső, s ezt a viszonyt elsősorban a kifejtendő szavak szemantikai tulajdonságai határozzák meg. Ha a mellékmondat a főmondat kifejtendő szavának tartalmát írja le, akkor belső viszonyú szerkezettel van dolgunk, ha a szó külső objektumát írja le, akkor a szerkezet külső viszonyú. A dolgozatban megtaláljuk a belső és külső viszony részletes elemzését, a belső és külső viszonyra jellemző szavak csoportosítását. A szerző utal olyan nem tiszta jelentéstani kategóriákra is, amelyeket például a belső viszonyú szavaknak külső viszonyú szerkezetekben való használata szemléltet.

Az alárendelt mellékmondatoknak hagyományos mondatrészkifejtő szerepük szerinti jellemzése mellett *Molnár Ilona* szemantikai szempontú elemzése jelentős mértékben hozzájárulnak az összetett mondatok természetének pontosabb megismeréséhez.

Gaál Edit

Molnár Mária: Magyarlak mai ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1977. 32 l. (Magyar Személynévi Adattárak 14.)

A bevezetés Magyarlak történetével foglalkozik röviden, de érinti annak nyelvjárást és az anyaggyűjtés módszereit is.

A könyv első része fősorolja a községben használatos 144 családnévet, majd közli gyakorisági sorrendjüket. Itt a neveket viselő személyek abszolút számát és részesedési

arányát (%-át), valamint a névviselő családok számát is megadja. A leggyakoribb családnevek között kialakult ragadványnév-használatot külön táblázatban foglalja össze a szerző.

A ragadványneveket eredetük szerint három nagy csoportba osztja: 1. a névadás oka az elnevezett személyén kívül áll, 2. az elnevezett személyével kapcsolatos, 3. földerítetlen eredetűek. Az első két csoporton belül számtalan másod-, harmad- és negyedrendű alcsoportot alakít ki.

Külön fejezetben foglalkozik a kettős ragadványnevekkel, ahol mindkét név eredetének figyelembevételével osztja nyolc nagyobb csoportba az adatokat.

Betűrendes adattára a magyarázatra szoruló ismert eredetű ragadványneveket tartalmazza.

Hajdú Mihály

Murádin László: Szavak titka.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1977. 164 l.

Az ismert nyelvművelő ebben a kötetében 90 szó, szólás, közmondás, személy- és helynév eredetével, kialakulásával ismerteti meg az olvasót, például *félszeg, kétkulacsos, tor-megtorol, puskázik, felmászott az uborkafára* stb. A népszerűen, jó stílusban megírt, röviden is sokatmondó írások e gyűjteménye is bizonyítéka a szerző véleményének, hogy a nyelvművelésnek nem csupán a nyelvhelyesség feletti örökös feladata, hanem – s ez legalább annyira fontos – az anyanyelvi közműveltség növelése is. A nyelvművelés e feladatának ellátásához szükség van könyvekre, melyek felkeltik az olvasó figyelmét, érdeklődését a nyelv iránt.

Pusztay János

O. Nagy Gábor: A magyar frazeológiai kutatások története.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 99 l. (Nyelvtudományi Értekezések 95.)

O. Nagy Gábor e posztumusz tanulmánya a magyar frazeológiai kutatások múltjának, problémáinak és eredményeinek eddig hiányzó történeti összefoglalása, a tudományterületet művelők munkásságának kritikai értékelése.

A bevezetőben a szerző a frazeológiai egységek problematikájának „határkérdés” jellegét vázolja fel, összekapcsolva ezáltal a nyelvtudományon belül a lexikológiai, stilisztikai, lexikográfiai és szintaktikai, valamint a nyelvtudományon kívül a folklór-kutatások körével is. A jelenségek széles körű vizsgálatának elengedhetetlen feltételeként jelöli meg a kérdés történeti áttekintését is.

A szerző a XVI. századtól napjainkig terjedő időszakon belül azt vizsgálja, hogy milyen indítékok alapján kezdtek hazánkban állandósult szókapcsolatok gyűjtésével foglalkozni, hogyan ítélték meg és hogyan próbálták osztályozni őket, valamint bemutatja azokat a legfontosabb elméleti munkákat, melyek a frazeológia kérdéseivel, különösképp pedig a frazeológiai kifejezések osztályozásával foglalkoznak.

A vizsgált időszakon belül három korszakot különböztet meg a szerző, amelyekben az egyes művek céljának, elveinek és módszereinek ismertetése, valamint értékelése során vázolja fel azt a fejlődést, amelynek eredményeképpen a frazeológiai egységek fogalma és tipológiája kialakult, egyben rámutatva az egyes művek forrásértékére is.

Az első korszak a kezdetektől (a XVI. század vége) a XVII. század közepéig tart. O. Nagy Gábor itt három, elsősorban a humanizmus klasszika-filológiai kutatásainak indíttatására létrejött művet tárgyal.

A történeti áttekintés második szakasza a XVIII. század második felétől a XIX. század elejéig terjedő időszakkal foglalkozik. Az ebből a korból származó munkákat három csoportra osztja a szerző: a) tankönyvekben és nyelvtanokban megjelent összeállítások, b) frazeológiai gyűjtemények és stíluszótárak, c) tulajdonképpen közmondás- és szólásgyűjtemények. O. Nagy Gábor az önálló közmondás- és szólásgyűjtemények vizsgálatakor nyolc munkát vesz alapul. Az egyes művek szerzői nagyrészt egyben a korszak neves írói is, ezért a szerző az ekkor megjelent munkákat (Faludi, Földi, Pálóczi Horváth, Dugonics munkáit) a kor irodalmi törekvéseivel összefüggésben vizsgálja.

A gyűjteményes munkák történeti áttekintése után a XIX. sz. közepétől napjainkig terjedő időszakban megjelent, a frazeológia elméletével foglalkozó cikkeket és tanulmányokat vizsgálja a szerző. – A XIX. sz. közepe táján szemmel láthatólag megváltozik a frazeológiai érdeklődés iránya, jellege. A nyelvi szempont egyelőre háttérbe szorul, a szókapcsolatok szemléletében a múlt század végéig átadja helyét a folklór szempontú vizsgálatoknak. – A szerző – többek között – bemutatja *Ipolyi Arnold*nak a Vizsgálatok a régi magyar népkönyvek felett című dolgozatát, mint az első olyan tanulmányt, amely rendszeresen foglalkozik közmondásaink eredetének kérdésével. Az előző korszakok gyűjtői a közmondások eredetének keresésekor a legtöbb esetben teljesen önkényesen kapcsolnak egy-egy adomát egyik-másik szólásunkhoz és közmondásunkhoz. Nagy fejlődést mutat ehhez képest az a felfogás, mely szerint számos szólásunk és közmondásunk eredete csak művelődéstörténeti, valamint néprajzi ismeretek birtokában fejthető meg. – Ezután három XIX. sz. végi – szóláselméleti kérdésekkel foglalkozó – munkát mutat be a szerző, melyek *Tolnai Vilmos* frazeológiai nézeteit készítik elő, amennyiben megkísérlik a frazeológiai egységek egységes szempont szerinti osztályozását. Legrészletesebben Tolnai Vilmos munkásságát méltatja O. Nagy Gábor. Közli és bírálja Tolnai szólásmeghatározását, és ebből következően a szólások típusokra való osztását is.

Itt szakad félbe O. Nagy Gábor dolgozata, amelynek hátralevő részét a tanulmány tartalomjegyzékszerű tervezetének, illetőleg O. Nagy Gábor más munkáinak alapján *Kovalovszky Miklós* állított össze. Ő rendezte sajtó alá a kéziratot anyagot, és ő írta a bevezető tanulmányt is.

Kárpáti Ildikó

Nehring, Karl: Comitatus Abaujvariensis et Tornensis.

Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. München, 1977. 101 l. + 1 térkép. (Serie A: Die historischen Ortsnamen von Ungarn. Band 7.)

A munka ismertetése előtt érdemes felsorolni a sorozat eddigi köteteit. 1. Georg Heller und Karl Nehring: Comitatus Sirmiensis. München, 1973.; 2. K. Nehring: Comitatus Bachiensis et Bodrogiensis. München, 1974.; 3. G. Heller: Comitatus Poseganensis. München, 1975.; 4. K. Nehring: Comitatus Barsiensis. München, 1975.; 5. K. Nehring: Comitatus Arvensis. München, 1976.; 6. G. Heller: Comitatus Veroecensis. München, 1976.

A jelen kötet rövid bevezetés után a helységek mai névalakjainak betűrendjében közli az adatokat. A történeti, ma már megváltozott nevek is szerepelnek ebben a betűrendes felsorolásban, de ezek mellett csak utalást találunk a mostani névalakra, ahol megtaláljuk a helység nevének történeti előfordulását.

A történeti neveket a lehető legegyszerűbb és legáttekinthetőbb felsorolásban kapjuk. Elöl áll mindig az előfordulási évszám, utána szövegkörnyezet nélkül a betűhív történeti adat, amely után – ha erre mód van – rövidítés utal a helység jellegére, státusára. Végül minden egyes adat után zárójelben áll a rövidített forrásjelzet.

A nyomtatásban megjelent forrásokon kívül levéltárak, elsősorban összeírások adatait is idézi. Közlései a legkorábban följegyzett nevektől egészen a XX. századi adatokig eljutnak.

Hajdú Mihály

Ország László: *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben.*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 176 l. (Nyelvtudományi Értekezések 93.)

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának megjelenésével nem szűntek meg az etimológiai kutatások. Összegző, egy területet monografikusan földolgozó munkák is születtek azóta, amelyeknek kétségtelenül legkiemelkedőbbike Ország László könyve.

Teljességre törekedve veszi számba a szerző a magyar nyelvbe valamilyen módon bekerült angol eredetű szavakat. Teljessége nem csupán mennyiségi jellegű, hanem a történetiség szem előtt tartásával nyomon követi mindazokat a hatásokat, történeti, gazdaságtörténeti és egyéb okokat, amelyek nyomán angol szavak szivárogtak – néha áradtak – be a magyar nyelvbe.

Első időszaknak a reformkor előtti, az 1610-től 1820-ig terjedő korszakot tekinti a szerző. Megállapítja, hogy a XVII. században mindössze öt jövevényszót vettünk át az angolból, vagy került be angol közvetítéssel nyelvünkbe. Ezek: *parlament, puritán, druida, jacht, és flanell*. A XVIII. század második felétől gyarapodott meg az angol jövevényszavak száma. Ezeket már fogalomkörökre osztva találhatjuk meg a munkában. Ilyen fogalomkörök: államszervezet, társadalmi élet (*lord, dzsentrí, klub, zsűri* stb.), bölcsélet (*materializmus, szentimentális, patrióta* stb.), irodalom, művészet, szellemi alkotások (*riport, magazin, pamflet* stb.), öltözködés, textilipar (*kalikó, frakk, kasmír* stb.), étkezés (*puding, puncs, rum* stb.), növénytermesztés (*farmer, park* stb.), építészet (*hall, cement* stb.), közlekedés (*dokk, kajak, kenu* stb.), sport (*zsoké, boksz, tenisz* stb.), élettan (*spleen, ámok* stb.), hadviselés (*srapnel, torpedó, ultimátum* stb.), egyéb (*barométer, dollár, kenguru, pingvin* stb.).

A reformkor ideje (1820–1849) bővebb teret és lehetőséget nyújtott az angol szavak beáramlásának. Ennek az időszaknak a tárgyalásakor a szerző az előző fejezet fogalomköreit megtartva, azokon belül a szükség és lehetőség szerint kisebb csoportokat alakít ki. Új, nagy fogalomkörként jelenik meg ekkor az industrializálódásra vonatkozó szavak csoportja, amelyen belül kisebb egységet alkotnak a textilipar, műszaki tudományok, gazdasági élet és pénzforgalom szavai.

A következő korszak (1850–1920) – jóllehet sokkal hosszabb az előzőnél – több témakörben, így például az államélet vonatkozásában, kevesebb új angol jövevényszót adott nyelvünknek. Szaporodtak viszont ekkor is a gazdasági élettel, kereskedelemmel, ruházkodással, étkezéssel, sporttal stb. kapcsolatos szavak. Ekkor került be a magyarba a *sztrájk* (érdekes módon először betű szerinti: *strike* hangalakban), *hipnotizál, telepátia, huligán, sznob, lincsel* és még számtalan máig is használt, de egészen azonban még máig sem megmagyarosodott szó. Az eddig tárgyalt három évszázad (1610–1920) alatt 650 jövevényszóról bizonyítja a szerző az angol eredetet vagy az angol nyelvből való közvetlen átvételt, ha etimológiailag nem is angol a szó.

Külön korszak a két világháború közötti időszak (1920–1945), amelyről azt olvashatjuk, hogy az angol jövevényszavak fölgyorsuló szaporodásával és terjedésével együtt járt azok tudatos magyarítása, magyarral való helyettesítése.

Az utolsó időszak (1945–1975) elejének legszembetűnőbb jelensége az angol jövevényszavaknak háttérbe szorulása, soknak nyelvünkbeli való teljes kikopása, másoknak egy időre való „hibernálódása” volt. Oka elsősorban politikai: felsőbb intézkedések ered-

ményeként nem használták őket. Másodsorban azonban oka az is, hogy nagyon sok jövevényt szónak (*civillista, konzern, gentlemanlike, komfortábilis, havelok, charleston* stb.) eltűnt a denotátuma, s azzal kihalt a megnevező szava is. Az utóbbi másfél évtizedben azonban megfordult a beáramlás csökkenő tendenciája, s megindult – a többi idegen szóval együtt – az angol szavak újbóli terjedése nyelvünkben. Ezek nagy része közvetítő nyelv nélkül jutott el hozzánk. Túlnyomó többségük még szűk körben élő technikai szakszó, nagyobb körben való térhódításuk azonban a társadalom technicizálódásával arányosan növekszik. Szép számmal találhatók azonban már a köznyelvben is újabb átvételű angol jövevénytiszta szavak a ruházatkodás, táplálkozás, idegenforgalom, vendéglátóipar, közlekedés, távközlés stb. területén.

A könyv külön fejezetben foglalkozik a meghonosodás folyamatával, a beilleszkedés formáival és lépcsőfokaival. Indokolja az írásképi beilleszkedés nehézségét, lassúságát, a hangtani beilleszkedés különböző eseteit, az artikulációs bázisunkból hiányzó hangok helyettesítéseit stb. Olvashatunk még az alaktani és szóképzéstani, végül pedig a jelentéstani beilleszkedésről. Mindezen kívül bemutatja a szerző az angol jövevénytiszta szavaknak a magyarra gyakorolt közvetett nyelvi hatását, a *calque* jelenségét, amely a jövevénytiszta szavakhoz hasonlóan nagy mértékben gazdagította nyelvünket.

A könyvet két kiváló szótár (az angol és az „álangol” jövevénytiszta szavak mutatója), névmutató és fogalomkörü mutató teszi teljessé.

Hajdú Mihály

Penavin Olga–Matijevics Lajos: Szabadka és környéke földrajzi neveinek adattára.

Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete kiadása. Újvidék, 1976 (1977). 333 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 2.)

Bevezetésként a földolgozás módjáról és Szabadka környékéről kapunk rövid áttekintést. Két átnézeti térképet közölnek, amelyeknek egyike a szabadkai kommuna helyzetét mutatja be a Vajdaságban, másika pedig a szabadkai kommuna helységeit tünteti föl a főbb közlekedési utakkal és vasúttakkal. Az adattár első része a magyar helységeket betűrendjében tartalmazza a helyneveket. Mindegyik község adattárát magának a községnek a nevére vonatkozó adatok vezetik be. A címszóként álló magyar köznyelvi írásos alakot a nagyolt átírású magyar népi névváltozatok követik, s utánuk áll a más nyelvű – többnyire szerbhorvát – népi ejtésváltozatú alak, ha van ilyen. Ezután kerek zárójelben találjuk a jelenlegi magyar, illetőleg szerbhorvát hivatalos nevet. Szögletes zárójelbe kerültek a Pesty-féle helynévgyűjtés adatai. Külön bekezdésben a mai népi névalakok hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő ragos alakjait kapjuk. Majd ismét külön bekezdésben a település történeti névelőfordulásai állnak följegyzési évszámaikkal. A helység alapos leírása, településtörténeti vázlata, területi, népességi, közigazgatási adatai mellett még az anyakönyvvezetésre is utal a szerzőpár. A név népi magyarázata után néprajzi adatokat is találunk, ha ilyeneket sikerült a kutatóknak összegyűjteniük.

A községre vonatkozó adatok ilyen alapos föltárása után következnek külön fejezetben az illető településen található helynevek betűrendben. Az egyes névcikkek fölépítése némileg hasonlít a községnevéhez. Címként a fettel szedett magyar köznyelvi alak áll. Ezt követi a népi név fonematikus lejegyzésben. Ahol több népi névalak, esetleg szerbhorvát megnevezés is van, valamennyit megkapjuk, s egymástól tilde választja el őket. Ezek után kerek zárójelben áll a hivatalos névforma, ha van ilyen.

Külön bekezdésben áll a név hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő ragos alakja. Minden esetben a teljes névtesttel együtt találjuk meg valamennyi ragot.

A névcikk utolsó bekezdése a névre és a denotátumra vonatkozó tudnivalókat: a

névélettani, helytörténeti, néprajzi, gazdaságtörténeti, földrajzi stb. megjegyzéseket tartalmazza.

A munka harmadik része a földrajzi köznevek szótára. Előbb a magyar, utána pedig a nem magyar adatokat kapjuk. Az első nagyobb csoportban alapszóként és meghatározó fogalomként szereplő magyar és idegen eredetű szavak kategóriáit különbözteti meg Penavin és Matijevis. A második csoportban csak az első két kategória szerepel.

Az adatközlők, adatgyűjtők és ellenőrzők névsora zárja a kötetet.

Hajdú Mihály

Pusztay János: Az „ugor-török háború” után.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977. 187 l. (Gyorsuló idő)

A kiadónak az olvasók legkülönbözőbb rétegei által kedvelt Gyorsuló idő sorozatában ez az első munka, amely a finnugor és az uráli nyelvtudomány nyelvünk eredetére vonatkozó eredményeivel, a nyelvhasználat modern elveivel és gyakorlatával ismerteti meg.

Fontosak és hasznosak Pusztay János könyvének azok a részei, amelyek a tudományos előadások egzaktuságával szemléltetik a véletlen szóegyezések és a valódi rokonság közötti különbségeket. Nyelvünk finnugor eredetének bizonyoságaként sorra veszi az alapszókincsbeli, az alaktani, hangtani és mondattani egyezéseket. Szemlélteti a szabályos hangmegfelelést, illetve hangfejlődés tendenciáját, nyelvünk és a finnugor nyelvek tipológiai azonosságát. Beszél a nyelvtörténeti ismeretek fontosságáról. A finnugor nyelvrokonságon kívül szót ejt nyelvünk távolabbi kapcsolatainak lehetőségeiről is.

Tudománytörténeti jelentősége van a könyv azon fejezeteinek, amelyek a nyelvrokonság, különösen a magyar nyelv besorolási kísérleteinek történetét írják meg, fokozott figyelmet fordítva azokra a téves elméletekre, amelyek finnugor nyelvrokonságunk bizonyított volta ellenére is terjednek a köztudatban.

A szerző felvázolja az uráli összehasonlító nyelvtudomány történetét is.

Kiss Gabriella

Rácz Endre: Az egyeztetés főbb kérdései a magyar nyelvben.

Budapest, 1977. 45 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 149.)

A tanulmány átfogja az egész mondattant, sőt helyenként túlmutat a szöveg felé is. Az egyeztetés fogalmának és klasszikus eseteinek bemutatása után bevezeti a határozottságbeli egyeztetés kategóriáját, amely az ige és tárgya között figyelhető meg: a harmadik személyű tárgy határozott vagy határozatlan volta szabja meg, hogy az ige alanyi vagy tárgyas személyragot kap-e.

Szól a szintagmán belüli és szintagmán kívüli egyeztetésről, s részletesen tárgyalja az alaki és értelemi egyeztetés eseteit. A kötelező és fakultatív egyeztetés és a kötelező inkongruencia jelenségének leírása után a szerző az egyeztetésnek más nyelvi jelenségekkel való viszonyával foglalkozik. Többek között utal a redundancia és az egyeztetés közti összefüggésekre s a szórend és az egyeztetés kapcsolatára is.

A tárgyalt jelenségeknek a szövegalkotásban s a kommunikáció folyamatában betöltött szerepe indokolja, hogy az egyeztetés kérdései a nyelvészeti kutatásban megfelelő hangsúlyt kapjanak.

Gaál Edit

Ruffy Péter: Bújdosó nyelvemlékeink.

A Tihanyi Alapítólevéltől a Bori noteszig. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 164 l.

A szerző szenvedélyes érdeklődéssel, s az anyanyelv, a haza iránti szeretettel tárja föl olvasóinak 15 fejezetben jó néhány nyelvemlékünk, lappangó vagy eltűnt nemzeti becsű kéziratunk sorsát, anyanyelvünk életének és történetének megannyi érdekes álmását.

Erdélytől Krakkóig, Egertől Párizsig, Besztercebányától Bécsig, Zólyomtól Abdáig tartó hosszú adatgyűjtő út előzte meg a könyv megírását, írói szülőházak, könyvtárak, kéziratárak szolgáltattak értékes adatokat a magyar írásbeliség történetét kutató írónak. A magyarok (sőt a finnugor nyelvcsalád népeinek is) legrégebb írásos szövevényemléke, a Tihanyi Alapítólevél; anyanyelvünk legősibb, hiteles összefüggő nyelvemléke, a Halotti beszéd és könyörgés; a legrégebb magyar vers, az Ómagyar Mária-siralom keletkezésének, felfedezésének, hányattatásának története nyitja a sort.

A legrégebbi ismert magyarországi kútfő, a Gesta Hungarorum, s kutatóinknak a mai napig oly sok fejtörést okozó névtelen szerzője a következő megismerni való; majd Mátyás király híres, kéziratosa darabjainak, a Corvináknak kalandos sorsát követhetjük nyomon.

Az első magyarországi nyomda által kibocsátott első hazai nyomtatott könyv: a Chronica Hungarorum, s az első hazai magyar könyv: Sylvester János Új Testamentumának sorsát ismerhetjük meg a továbbiakban.

A Konstantinápolyi Felirat, a Bolognai Rovásnaptár és a Nikolsburgi Rovásábécé: a székely rovásírás híressé vált emlékei; Balassi Bálint verseinek sokáig lappangó kéziratosa gyűjteménye; Sajnovics János Demonstratiojának keletkezési körülményei; Mikes Kelemen bújdosásban írt, prózánk gyöngyszemeiként számoltartott leveleinek sorsa; a nemzeti nyelvért heroikus küzdelmet vívó Kazinczy börtönnaplója kéziratának hányódása; Petőfi első kéziratosa írói szerződésének pár éve Amerikából való hazajutása; Az ember-tragédiájának, s Arany Kapcsos könyvének háború alatti rejtőgetése; Radnóti Bori noteszának tragikus története mind-mind lebilincselő olvasmány.

Az író stílusa a tartalomhoz illően néhol költői, adatfeldolgozása pontos, világos és áttekinthető.

A téma és a megfogalmazás igényességét, s egyben a könyv értékét is növelik a szinte minden oldalon sorjázó, jó minőségű, nagyméretű képek: arcképek, tájképek, kéziratmásolatok.

Heverdle Lászlóné

Somogyi Ferenc: Magyar nyelv és irodalom 1825-től 1925-ig II.

Hagyományok. Kárpát, Cleveland, 1977. 512 l. (A magyar öntudat forrásai)

Az 1975-ben megjelent első kötet, mely 1825-ig tárgyalta a magyar nyelv és irodalom folyamatát, erősen didaktikus jellegű áttekintése a magyar irodalomnak, főképpen fiatalok számára. Célja „a magyar öntudat, fajtájának művelődésére vonatkozó nem büszkesége elmélyítése”. A nyelvtörténeti szempontok röviden és tárgyilagosan vázoltak, lehetőleg írott nyelvemlékek alátámasztásával. Művelődéstörténeti megfontolások uralkodnak az irodalomtörténeti áttekintésben is. A könyv beosztása is tükrözi ezt a szándékot: a három első részben két-két fejezetben ismerteti a szerző az egyes korszakokat: az elsőben a művelődéstörténeti háttérrel adja meg, az európai kultúra keretébe illesztve a magyar fejleményeket, a másodikban a fontosabb nyelvi és irodalmi emlékeket ismerteti, illetve az írókat mutatja be. A IV. és V. rész is megtartja a párhuzam-

Az alapos jegyzetek nemcsak referenciákat adnak (kimerítően és gonddal), de több esetben bővebb magyarázatot is a szövegben említett eseményekhez, szavakra, nevekre stb. A könyv végén található szómutató, könyvészeti név- és tárgymutatók hasznos részei a könyvnek. A gazdag szemelvényanyag is növeli a könyv értékét: 153 oldalt szentel az újabb (XVII–XIX.) századok irodalmának a VII. részben, míg az előző századok irodalmából is részletes kivonatok találhatók a megfelelő fejezetekben.

A második kötet a magyar irodalom sorozatban, a fenti könyv céljait és módszereit követi. Amennyiben eltér attól, ezt a részletesebb életrajzokban teszi, azzal a céllal, hogy a „példamutatást” jobban szolgálja és a „magyar öntudat forrása”-ra alkalmasabb eszköz lehessen. A kötet két részre osztott: 1. a magyar múlt értékelése és a nemzeti nagyság felmérése (Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Eötvös stb. Fáy, Jósika, Széchenyi, Kossuth, Wesselényi, Toldy Ferenc, történetírás és tudományos irodalom, például a két Bolyai) és 2. a népi értékek és hagyományok megbecsülése (Petőfi, Vajda, Tóth Kálmán, Endrődi S., Reviczky Gyula, Szabolcska Mihály, Arany, Lévay, Gyulai, Szász Károly, Szigligeti Ede, Szigeti József, Kemény Zsigmond, Jókai) és a szakirodalom. Gazdag szemelvényanyag olvasható a kötetben is.

Basa Molnár Enikő

Szabó T., Ádám: Der Münchener Kodex IV.

Wortschatz mit vollständigem Wort- und Formenverzeichnis. Kommissionsverlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977. 435 l.

A könyv egyik legfontosabb magyar nyelvemlékünknek, a XV. század első feléből származó Münchener Kodexnek modern feldolgozását tartalmazza. Szótárba foglalja a kódex szavait, megállapítva azok szófaját, jelentését, megadva a címszók toldalékos alakjait és az adatok lelőhelyeit. Szabó Ádám kutatásai elsősorban a szókészletre irányulnak: a szótári részen kívül sok szempontú (kvantitatív és kvalitatív) szókincselemzést is végez.

Mennyiségi mutatói az egyes szavak gyakoriságáról, hosszáról, szófajáról stb. tájékoztatnak. A kódex szavainak a tergo listája egyéb szempontú elemzésekhez is jó anyagot szolgáltat. Külön a tergo lista tartalmazza a személy- és helyneveket.

A kvalitatív szókincselemzés során a szerző a kódex szóhasználatával, szinonimastruktúrájával, a poliszémiával és a homonimiával foglalkozik. Megadja a kódex két- és háromtagú szinonimáinak listáját, amivel jelentéstani, jelentéstörténeti vizsgálatokhoz is kiváló anyagot nyújt.

Szabó kódexfeldolgozása nemcsak a szókincs kutatóinak nélkülözhetetlen forrása, hanem – anyagának, szempontjainak gazdagsága révén – sokkal szélesebb körű felhasználási lehetőségeket is biztosít: szintagmatikai, morfológiai, morfofonematikai, hangtani és egyéb jellegű vizsgálatok során is haszonnal forgatható.

D. Mátai Mária

Szabó Zoltán: A mai stilisztika nyelvemléti alapjai.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1977. 215 l.

Szabó Zoltán könyvéből áttekintést kaphatunk a modern nyelvtudományi irányatokról. A strukturalizmust, a szemiotikát, a szemantikát, a matematikai nyelvészetet, a generatív grammatikát és a szövegtant jellemzi a szerző, elsősorban abból a szempontból, hogyan segítik a stilisztikai kutatást, és miben gazdagították módszereit.

A kötet megismertet bennünket az egyes irányzatok előzményeivel, fejlődésével, a használt műszókkal és alapelvekkel. A sorrendben utolsóként tárgyalt „szövegnyelvészet” egyben összefoglaló jellegű fejezet is, hiszen a szövegtan felhasználja és a szöveg kutatásában továbbfejleszti a korábban ismertetett elméletek eredményeit, módszereit is.

A könyv befejező sorai jelzik leginkább a stilsztikának a jellemzett irányzatokhoz való viszonyát: „A stilsztika megújításának, gazdagításának érdekében szem előtt kell tartanunk tehát az új nyelvelméletektől felállított főbb követelményeket, elsősorban azokat, amelyek a szöveg egész globális elemzésére és a pragmatikai, nyelv- és irodalom-szociológiai megközelítésre vonatkoznak, valamint azt, ami mindezek foglalata: a nyelv poétikai kommunikációs funkcióját.”

Gaál Edit

Szeifert Imre: Ragadványnevek Balmazújvárosban.

Balmazújváros, 1977. 45 l. (Újvárosi Dolgozatok 1. sz. A Balmazújvárosi Múzeum kiadványai.)

A munka bevezetése a ragadványnevek kialakulásának okaival, helyi körülményeivel foglalkozik. Megemlíti a leggyakoribb családneveket, a megkülönböztetés egyéb szokásait, az ábécé betűinek fölhasználását. Érinti a jelenkori ragadványnevek jelentéstan-típusait.

Az adattár első része típusokba sorolva közli a ragadványneveket keletkezésükre adott magyarázatokkal és a teljes nevekekkel együtt. Tizennyolc fő csoportot különböztet meg a szerző jelentéstan-megközelítéssel. Ezek közül a fontosabbak: anya vagy feleség vezetékneve, apai keresztnévek, lakóhelyre utalók, testi, lelki tulajdonságokra, magatartásra, szokásra, szóhasználatra utalók, tiszttség, foglalkozás, vagyoni helyzet, vallás, nemzetiségi hovatartozást jelentők, eseményekre vonatkozók. Külön sorolja föl a tisztázatlan eredetű ragadványneveket.

Az adattár második része a családnevek betűrendjében sorolja föl a ragadványnevekkel együtt a teljes neveket.

Német nyelvű összefoglaló teszi teljessé a tanulmányt.

Hajdú Mihály

Szerdahelyi István: Bábeltől a világnyelvig.

Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1977. 415 l.

A könyv az interlingva, a mesterséges nyelv kérdésköréről ad összefoglaló képet. Népszerű formában, érdekes történetek, mintaszövegek beiktatásával mutatja be azokat a törekvéseket, kísérleteket (az ókortól napjainkig), amelyek valamilyen közvetítő nyelv (jelrendszer) létrehozásával a különböző nyelvű népek közötti érintkezés nehézségeit szándékoztak leküzdeni.

A gesztusnyelvek, a grafikai jelrendszerek (pazigráfiák, piktográfiák, hieroglifák stb.), a logikai modellek után a különböző nyelvtervezeteket mutatja be. Röviden a főbb mesterséges nyelvek (pl. „a reménység nyelve”: az eszperantó stb.) nyelvtanát is ismerteti a szerző.

A könyv IX. része Egy magyar probléma címmel bemutatja a magyar irodalomban jelentkező titkosírásokat (pl. *Balassi, Gárdonyi*) és azokat a mesterséges nyelveket, nyelvtervezeteket, amelyeket magyar írók hoztak létre (pl. *Karinthy Ferenc, Bolyai János, Németh László* stb.). Végigkíséri a legfontosabb mesterséges nyelvek magyarországi sorsát, hatását.

D. Máta Mária

Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből.

Szerk.: Rácz Endre és Szathmári István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 215 l.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszékének leíró nyelvtani csoportja a *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből* (1974) után megjelentette a második tanulmánykötetet, amely egyetemi segédkönyvként a már megjelent és tervezett kötetekkel együtt A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv új kiadását készíti elő. A mondattani kötetben tíz tanulmány kapott helyet.

Tompa József az akadémiai leíró nyelvtannak, A mai magyar nyelv rendszerének tanulságait elemezve ad tanácsokat az új egyetemi tankönyv mondattani részének megírásához. Hasonló szándékkal mutatja be *Juhász József* az 1970-ben megjelent akadémiai orosz nyelvtan (Grammatyika szovremennovo russzkovo lityeraturново jazika) mondattani részét.

A generatív-transzformációs nyelvtani kísérletek eredményeinek felhasználási lehetőségeire mutat rá *Nagy Ferenc*, s ezt alkalmazza tanulmányában *Radics Katalin* is, aki a vonatkozó mellékmondatokat vizsgálja, s az alárendelő összetett mondatoknak a hagyományosnál pontosabb elemzését és csoportosítását reméli e módszertől.

G. Varga Györgyi a szó szerkezetbokr jellemzésekor felhasználja Tesnière valenciá-elméletét, s foglalkozik a kettős és az összekapcsolt határozók átmeneti helyzetével is. A bizonytalan elemzésű határesetekről ír *Keszler Borbála* is az egyszerű és az összetett mondat elkülönítésével kapcsolatban. Átmeneti típusok lehetnek a mondatrészkifejtő és a sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok között is. Ez a kérdés merül föl *Berrár Jolán* egyik tanulmányában a kétféle alárendelt mondat típus viszonyának elemzése közben. A szerző másik írása az alany-állítmányi viszonyból kiindulva a mondat egységek szerkezet szerinti osztályozásának új lehetőségét mutatja be.

Az egész mondattant átfogja, sőt helyenként a szöveg felé is túlmutat *Rácz Endre*-nek az egyzetetésről szóló tanulmánya, melyben különösen az alaki és értelmi egyzetetést tárgyalja részletesen.

A mondatok stilisztikai kérdéseinek kapcsán a mai költői nyelvnek, s ezen belül a mondat szerkezetének felbomlását mutatja be *Szathmári István* elsősorban *Weöres Sándor* költészetének elemzésén keresztül.

Valamennyi tanulmány közös jellemzője a modern nyelvészeti irányzatok eredményeinek felhasználására való törekvés, ugyanakkor az öncélú modernkedéstől való tartózkodás is. A kötet szelleme arra utal, hogy a készülő új tankönyv modern szemlélete nem fogja megbontani a nyelvleírás rendszerét, egységes logikáját.

Gaál Edit

Történeti-etimológiai dolgozatok.

Acta Iuvenum 1977/2. Budapest, 1977. 150 l. (Nyelvészeti Tanulmányok IV.)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvész Tudományos Diákköre készítette ezt a kötetet.

Liptai Sára bevezetője után a Diákkör 1958-ban kezdődő történetét ismertetik a szerkesztők.

A kötet első része történeti-etimológiai dolgozatokat tartalmaz: *Bajusz Gábor*: Az eredetbeli kategóriák statisztikája A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának I. (A–Gy) kötetében; *Dóka Péter*: Csavar, facsar, teker; *Szabolcsi Anna*: Rejt; *Bognár József*: A mozgást kifejező igék és igei szókapcsolatok vizsgálata a Huszita Biblia alapján; *Bécsy Ágnes*: Fennhéjáz; *Tálos Endre*: Vendég és idegen.

A második rész Tólos Endre többéves munkájának eredményét tartalmazza: „Cigányszöveg bemutatása és feldolgozása” (83–101). – A harmadik rész az 1973. évi nyíregyházi Tudományos Diákköri Konferenciára készült dolgozatok közül kettőnek a kiadvonatát tartalmazza azzal a céllal, hogy segítséget, támpontot nyújtsanak az érdeklődő diákolvasóknak hasonló jellegű munkák készítéséhez: *Gósy Mária*: Az ige a hétévesek nyelvében; *Eöry Vilma*: A prózaritmus Tamási Áron novelláiban (Harmat és vér. 1945–1957).

A diákköri kiadvány utolsó része az 1973-ban beadott legjobb nyelvészeti tárgyú szakdolgozatok ismertetése. „Célunk az, hogy jó művek ne tűnjenek el nyomtalanul”.

D. Mátai Mária

Verseghy Ferenc: A magyar nyelv törvényeinek elemzése.

III. rész. 6. füzet. *A magyar nyelv művészi felhasználása.*

Fordította: Bartha Lászlóné, Borók Imre, Györi Gyula stb. Szerkesztette és összeállította: Szurmay Ernő. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1977. 576–712 l.

A Szolnok megyei Verseghy Ferenc Könyvtár 1972 óta bocsátja közre évente kiadott sokszorosított füzetek formájában névadója, Verseghy Ferenc legjelentősebb, nyelvészeti rendszerének összefoglalását tartalmazó művét, az *Analiticae Institutionum Linguae Hungaricae*-t (megjelent Budán, 1816–17.) – magyar fordításban.

A korán elfelejtett, s később sem reálisan értékelt, sokoldalú költő egyéniségének megismertetését, eredményeinek tárgyilagos mérlegelését egyaránt elősegíti ez a komoly vállalkozás.

Az *Analiticae Institutionum Linguae Hungaricae* 3 részből áll: Pars I. Etymologia Linguae Hungaricae: Buda, 1816. XXXII, 474, 64 l.; Pars II. Syntaxis Linguae Hungaricae. Buda, 1817. XXXII, 446, 65 l.; Pars III. Usus Aestheticus Linguae Hungaricae. Buda, 1817. XXX, 1138 l. és Index: 49 l.

Verseghy – mint a részcímeiből is kitűnik – nyelvi és esztétikai kérdéseket egyesített ebben a munkájában. Szerinte ugyanis a nyelvnek a társadalomban mind oktató, mind nemesítő szerepe van. A nyelvtudománynak tehát egyaránt része az értelmes beszéd törvényeit meghatározó nyelvtan, s az „érzékeny előadás” követelményeit tartalmazó esztétika.

Ez a mű összefoglalása és kiteljesítése Verseghy egész tudományos munkásságának. Leíró magyar nyelvtan történeti és egyéb nyelvészeti vonatkozásokkal, valamint nyelvfilozófiai, nyelvtudományi és nyelvművelő nézeteinek tudományos, rendszerezett megalapozása.

Célja kettős volt. Egyrészt határozott és egyszerű szabályokkal a helyes nyelvhasználatra tanítani, másrészt a rendhagyó és fölösleges változatok elhagyására buzdítva nyelvünket magasabb művészi szintre emelni – elsősorban az írók és a tanítók közreműködésével.

Az 1972-ben megjelentetett első füzet a mű első részének bevezető 5 fejezetét tartalmazza. Ebben Verseghy megfogalmazza nyelvfilozófiai és nyelvművelő nézeteit, a magyar nyelv szerkezetével, elemzésével és jelenségeinek rendszerezésével kapcsolatos állásfoglalását.

A második füzet (1973.) az *Usus Aestheticus Linguae Hungaricae* c. harmadik rész első 4 fejezetét tartalmazza (0–206. l.). Ez tartalmát tekintve tulajdonképpen nyelvész-tétika, s magában foglalja a művészi stílus sajátosságainak, nyelvünk retorikai, poétikai és metrikai kérdéseinek részletes tárgyalását is.

Folyamatos lapszámozással, 1974-ben jelent meg a III. rész 2. füzete, az V. és VI.

fejezet (207–300 l.), benne Verseyhy alkotói, alkotáslélektani gondolatai nagy műveltség felvillantó irodalmi példákkal, a szolgálai és a szabad utánczásról szóló nézetei, s az ezzel kapcsolatos fejtegetései.

A III. rész 3. füzet (1974.) (301–399 l.) a mű VII. és VIII. fejezetét tartalmazza. Elemzi az irodalmi műnek az olvasóra gyakorolt hatását, e hatás okait. A világosság, érthetőség, érdekesség ismérveit ismét világirodalmi példákkal illusztrálja, foglalkozik az általa igen fontosnak tartott korhűség gondolatával. Taglalja a komikum szerepét, embernevelő hivatását. A műalkotások testéről és szelleméről szóló rész mai fogalmakkal a tartalom és forma egységét tárgyalja.

A III. rész 4. füzet (1975.) (400–462. l.) a IX. fejezet fordítását közli, mellyel lezárul Verseyhy fejtegetése azokról az esztétikai hatásokról, amelyeket az irodalmi alkotások gyakorolnak a műélvezőre. Ez a fejezet kifejti a szabad művészetek erkölcsformáló hatását. Érdekes Verseyhy fejtegetése arról, hogy az érzéseket adekvát módon tükröző egyszerű, világos nyelvezetet az emberi kapcsolatok bonyolultabbá válása, „romlása” tette erőltetetté, cikornyássá, kétértelművé.

A III. rész 5. füzet (1976.) (463–575. l.) az ékesszólásról, költői nyelvről, jó stílusról szóló X., a jól megírt levélforma ismérveit taglaló XI., a különböző elbeszélő műfajokat közlő XII., és a szónoklattal foglalkozó XIII. fejezetet tartalmazza.

A III. rész 6. füzet (1977.) (576–712 l.) a XIV–XVII. fejezetek fordítása. Ebben a kötetben szó esik a költészet helyéről és szerepéről, a költő adottságairól, a versmértékekről és bőven a különböző verssorfajtaokról.

Heverdle Lászlóné

Verseyhy Ferenc: A magyar nyelv törvényeinek elemzése.

III. rész. 7. füzet. *A magyar nyelv művészi felhasználása.*

Fordította Bartha Lászlóné, Borók Imre, Győri Gyula stb. Szerkesztette és összeállította Szurmay Ernő. Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1977. 713–1017 l.

A kötet Verseyhy Ferenc *Analiticae Institutionum Linguae Hungaricae c. műve* III. részének 7., egyben utolsó füzet, s magyar fordításban tartalmazza a mű XVIII–XXIII. fejezetét.

Ezekben Verseyhy taglalja a költészet tanító műfajait (tanító költemény, szatíra, pásztoridill, költői levél stb.), a lírai alkotásokat (az óda és a dal különböző fajtái, a himnusz, kantáta, oratórium, románc és szonett), az eposz jellemzőit, cselekményét, tárgyát, előadásmódját, szereplőit, jellemábrázolását, értékelését.

Az utolsó három fejezet kimerítő bőséggel elemzi a dráma műfaját. Taglalja a drámák fajtáit, a hármas egységet, a szerkezetet, a hősök jellemét, a dialógust és a monológot; a tragédia és komédia, a szatíra, a zenés dráma, az operett, a vígopera sajátságait; végül a színészek iránt támasztott követelményeket, előadásmódot, kitérve még a ruházatra, színházi díszletekre, a pantomim és néma játéokra is.

Minden állítást bőséges világirodalmi példaanyag támaszt alá.

Heverdle Lászlóné